

SKICA ZA PORTRET ADOLFA VEBERA TKALČEVIĆA (U POVODU STO DVADESETE OBLJETNICE SMRTI)

Vlasta ŠVOGER, Zagreb

U radu se donosi kratak pregled jezikoslovne i književne djelatnosti, a detaljnije se analizira publicistička aktivnost te pedagoška i politička djelatnost zagrebačkoga kanonika Adolfa Vebera Tkalčevića (1825.–1889.), dugogodišnjeg ravnatelja zagrebačke gimnazije i saborskog zastupnika u dva mandata.

KLJUČNE RIJEČI: *Adolfo Veber Tkalčević, 19. stoljeće, kanonik, jezikoslovac, književnik, publicist, političar, pedagog, Hrvatski sabor 1861. i 1865.–1867.*

I. Uvod

Zagrebački kanonik Adolfo Veber (Weber) Tkalčević¹ bio je jedan od najistaknutijih i najzanimljivijih hrvatskih intelektualaca 19. stoljeća. Za razliku od njegova jezikoslovnog i književnog rada, koji je razmjerno dobro istražen, njegova publicistička djelatnost i politička aktivnost dosad nisu temeljitije istraženi. Sto dvadeseta obljetnica smrti dobra je prigoda da se prisjetimo Veberova sudjelovanja u političkom i kulturnom životu Hrvatske u 19. stoljeću.

II. Biografski podatci, jezikoslovna i književna djelatnost Adolfa Vebera

Adolfo Veber Tkalčević rođen je 11. svibnja 1825.² u Bakru. Roditelji su mu bili Josip (Josef) Weber, njemački doseljenik iz Moravske, koji je u Bakar došao kao časnik, a kasnije

¹ Njegovo se prezime u izvornom obliku pisalo s w, a on sam najčešće je rabio varijantu s v, primjerice u svojim sabranim djelima. Premda neki suvremeni jezikoslovci drže da je nepotrebno pisanje obiju inačica prezimena, većina autora – uključujući jezikoslovce – ipak istodobno rabi obje varijante. U ovome radu rabiću obje inačice prezimena, ovisno o tome koju je varijantu prezimena u dotičnom razdoblju rabio sam autor. Naime, njegovi članci u razdoblju ilirizma najčešće su potpisani prezimenom Tkalčević, a od pedesetih godina 19. stoljeća uglavnom je rabio inačicu Veber.

² Usp. »Životopis Adolfa Vebera«, koji je sam napisao, a objavljen je u: *Djela Adolfa Vebera zagrebačkoga kanonika (Djela Adolfa Vebera)*, sv. I., Zagreb, 1885., 1–40, ovdje str. 1, i Franjo MARKOVIĆ, »Adolfo Veber-Tkalčević, kanonik prvostolne crkve u Zagrebu« u: Tade SMIČIKLAS i Franjo MARKOVIĆ, *Mati-*

je radio kao nadstojnik na Lujzinskoj cesti, i Christine, rođ. pl. Marochini, iz Bakra. Pučku školu Adolfo je završio u rodnome gradu, a gimnaziju u Rijeci. Svoj izniman dar za jezike pokazao je već tijekom gimnazijskog školovanja, kad je naučio latinski i talijanski jezik, a otac ga je naučio njemački. Nakon svršetka gimnazije otišao je na daljnje školovanje u zagrebačko sjemenište, a kao darovit mladić poslan je na Bogosloviju u Peštu, gdje se školovao od 1842. do 1846. Za vrijeme studija naučio je mađarski, francuski, češki i poljski jezik. Nije uspio ostvariti svoju želju da položi doktorat iz filozofije i postane profesor na zagrebačkoj Kraljevskoj akademiji znanosti,³ nego se zbog izričite želje biskupa Jurja Haulika morao odlučiti za doktorat iz teologije.⁴ Čini se da taj doktorat nikada nije završio, jer se uz njegovo ime nije navodila doktorska titula, ali iz dostupnih izvora ne može se zaključiti razlog tomu.

Zaređen je nakon povratka iz Pešte i postao je kancelist u pisarnici zagrebačkoga biskupa. Revolucione 1848. godine objavio je nekoliko članaka u zagrebačkim listovima, zbog kojih je na sebe navukao neprijateljstvo zagrebačkoga biskupa Jurja Haulika i nekih drugih pripadnika visoke crkvene hijerarhije pa je u jesen iste godine po kazni poslan za kapelana u Dubovac.⁵ Tamo je započeo svoj prevodilački rad.⁶

Ujesen 1849. postao je namjesnim učiteljem na zagrebačkoj gimnaziji, a 1851. otišao je u Beč na dodatno školovanje. Tamo je u samo godinu dana položio ispit za gimnazijskog učitelja iz slavistike te latinske filologije i povijesti Grka i Rimljana. Zahvaljujući svojim iznimnim intelektualnim i radnim sposobnostima, u Beču je uz studij (koji je obično trajao tri godine, V. Š.) sastavio prvu hrvatsku čitanku za gimnazije, koja je tiskana 1852. pod naslovom *Čitanka hrvatska za male gimnazije*. Vrativši se u Zagreb, Veber je 1852. postavljen za pravog učitelja na zagrebačkoj gimnaziji, gdje je predavao hrvatski i latinski jezik. Iste je godine hrvatski jezik uveden kao nastavni jezik u gimnazijama, a to je stvorilo potrebu za školskim udžbenicima na hrvatskom jeziku. Od 1852. do 1871., uključujući spomenutu čitanku, objavio je deset školskih udžbenika, među njima četiri gramatike. To su *Latinska slovnica za male gimnazije* (Beč, 1853.), *Skladnja ilirskoga jezika za srednja učilišta* (Beč, 1859.), *Slovnica hrvatska za 4. razred pučke učione* (Beč, 1860.) i *Slovnica hrvatska za srednja učilišta* (Zagreb, 1871.).⁷ Veberova *Skladnja ilirskoga jezika* prva je

ca hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen-knjiga, Zagreb, 1892., 303–338, ovdje str. 303. Ivo PRANJKOVIĆ, *Adolfo Veber Tkalčević*, Zagreb, 1993., 13., kao datum Veberova rođenja pogrešno navodi 15. svibnja. Riječ je zacijelo o nehотиčnoj pogrešci, jer isti autor u drugome radu navodi točan datum njegova rođenja. Vidjeti Fran KURELAC, Bogoslav ŠULEK, Vinko PACEL, Adolfo VEBER TKALČEVIĆ, *Jezikoslovne rasprave i članci*, priredio Ivo Pranjković, Zagreb, 1999., 324. Veberovu biografiju donosi i Constant WURZBACH, »WEBER (VEBER), Adolf (Schulmann und Fachschriftsteller)«, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, sv. 53., Wien, 1886., 167–169. Vidjeti i Milan GRLOVIĆ, *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća*, Zagreb, 1898.–1900., pretisak toga djela: *Zaslužni Hrvati XIX. st.*, Rijeka, 1992.; Rudolf HORVAT, »VEBER TKALČEVIĆ ADOLFO«, *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925.*, Zagreb, 1925., 273.

³ O toj instituciji usp. Lelja DOBRONIĆ, *Zagrebačka akademija – Academia Zagrabensis. Visokoškolski studiji u Zagrebu 1633.-1874.*, Zagreb, 2004.

⁴ Usp. »Životopis Adolfa Vebera«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. I., 1–9.

⁵ *Isto*, 10–13.

⁶ Preveo je Zschokkeovu *Alamontadu* s njemačkoga, a s poljskoga jezika preveo je *Pan Podstolski* Krasickoga. Vidjeti »Životopis Adolfa Vebera«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. I., 14.

⁷ *Isto*, 14–17; F. MARKOVIĆ, »Adolfo Veber-Tkalčević«, 307–317, 324.

cjelovita sintaksa hrvatskoga jezika uopće, to je »najoriginalnija hrvatska sintaksa sve do naših dana«. Glavna joj je mana prevelik utjecaj ustroja latinskog jezika,⁸ ali to se može opravdati nedostatkom odgovarajućega uzora na hrvatskome jeziku. *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta* Adolfa Vebera »prva je u pravom smislu riječi cjelovita gramatika hrvatskoga jezika«.⁹ Napisao je i sljedeće školske udžbenike: *Čitanku za porabu dolnje gimnazije* (Beč, 1852.), *Latinsku čitanku za II. razred po Mavri Schinagelu* (Beč, 1853.), *Čitanku za gornje gimnazije I.-II.* (Beč, 1860.) u suautorstvu s Antunom Mažuranićem i Matijom Mesićem, *Čitanku za prvi i drugi razred dolnje gimnazije* (Beč, 1865.), *Čitanku za treći razred dolnje gimnazije* (Beč, 1871.) i *Čitanku za četvrti razred dolnje gimnazije* (Beč, 1867.), a s njemačkoga jezika preveo je *Zemljopis austrijske carevine za gimnazije* (Beč, bez godine izdanja).¹⁰

Podučavajući njemački i latinski jezik na zagrebačkoj gimnaziji, Veber je naglašavao prednosti hrvatskoga jezika i učenike odgajao u domoljubnom duhu. Tada je napisao i dva važna programatska spisa – *Korist i način predavanja latinskih klasika*¹¹ te *Ustroj ilirskoga jezika*.¹² Prvi je spis jezikoslovni program Vebera i zagrebačke filološke škole, kojoj je bio na čelu, a u drugome je tekstu upozorio na ljepotu i bogatstvo hrvatskoga jezika.¹³

Veberov otpor njemačkom jeziku kao nastavnom jeziku doveo ga je u sukob s ravnateljem zagrebačke gimnazije, zbog čega je zamalo premješten u gimnaziju u Brixenu u Tirolu. Spasila ga je promjena na banskoj stolici. Novi ban Josip Šokčević obustavio je postupak Veberova premještanja, a umjesto toga premješten je bivši ravnatelj zagrebačke gimnazije, a Adolfo Veber u kolovozu 1860. imenovan je namjesnim ravnateljem zagrebačke gimnazije. Protivnici su ga optužili da je bunio mladež i izazvao nered u gimnaziji, te je kao novi ravnatelj dobio zadatak da ponovno uvede red u toj prosvjetnoj ustanovi. Ravnatelj zagrebačke gimnazije ostao je do 1867., ali tek od jeseni 1864. kao pravi ravnatelj. Samo-ga sebe ocijenio je kao strogog, pravednog i nepristranog ravnatelja.¹⁴ Promjena političkih okolnosti u Hrvatskoj izazvala je veliku promjenu u njegovu životu – ljeti 1867. smijenila ga je mađaronska vlada na čelu s novim banom Levinom Rauchom. Veber je imenovan privremenim perovođom hrvatske vlade s profesorskom plaćom. Vlastodršci su, naime, držali neprimjerenim vratiti ga u redove profesora u gimnaziji koju je godinama vodio kao ravnatelj. Marljivim radom za kratko je vrijeme stekao banovo povjerenje i imenovan je tajnikom u odjelu za prosvjetu nadležnim za pučke škole.¹⁵

Veber je bio dugogodišnji tajnik Matice ilirske, a odmah nakon osnivanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1867., izabran je za njezina pravoga člana u »razredu

⁸ I. PRANJKOVIĆ, *Adolfo Veber Tkalčević*, 18–23, citat je sa str. 19.

⁹ *Isto*, 23–26, citat je sa str. 23.

¹⁰ Usp. »Životopis Adolfa Vebera«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. I., 17; I. PRANJKOVIĆ, *Adolfo Veber Tkalčević*, 108; F. MARKOVIĆ, »Adolfo Veber-Tkalčević«, 309–324.

¹¹ Objavljen u programu zagrebačke gimnazije 1852. Usp. »Životopis Adolfa Vebera«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. I., 16.

¹² Objavljen je u časopisu *Neven* 1856. godine. Vidjeti »Životopis Adolfa Vebera«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. I., 20.

¹³ F. MARKOVIĆ, »Adolfo Veber-Tkalčević«, 307–309, 311–314.

¹⁴ »Životopis Adolfa Vebera«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. I., 19–36.

¹⁵ *Isto*, 36–37.

filosofičko-juridičkom«. Zagrebačkim je kanonikom imenovan 1870.,¹⁶ od 1871. do 1872. bio je ravnatelj zagrebačkoga sjemeništa, do 1875. dijecezanski nadzornik pučkih škola, a od 1875. do 1876. ravnatelj zagrebačkoga plemićkog konvikta. Odbio je ponudu bana Ivana Mažuranića 1876. da bude imenovan senjskim biskupom, ponajprije zato da bi se i dalje mogao baviti književnim radom.¹⁷

Razdoblje intenzivne standardizacije hrvatskoga književnog jezika u drugoj polovini 19. stoljeća ujedno je i vrijeme Veberova intenzivnoga znanstvenog i književnog rada. Njegov živi temperament te široka lepeza interesa i znanja ponukali su ga na pisanje jezikoslovnih znanstvenih rasprava, objavljenih u *Radu* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, zatim brojnih kritičkih ocjena jezičnih priručnika, jezikoslovnih rasprava i prijevodnih tekstova različitih autora te na vođenje polemika s onodobnim vodećim hrvatskim jezikoslovcima.¹⁸ Znatne analitičke sposobnosti i veliku erudiciju primijenio je u svojim kritičkim ocjenama. Suvremeni autori Vebera drže utemeljiteljem hrvatske književne kritike, jer je bio prvi koji je u raspravi o književnosti »unio određene metode i mjerila« (Antun Barac).¹⁹

Adolfo Veber bio je strastveni putnik koji je svoje doživljaje i dojmove s putovanja književno oblikovao. Bio je jedan od najplodnijih putopisaca u hrvatskoj književnosti i jedan od prvih koji je svoje putopise objavio u posebnim knjigama, a ne u časopisima, kako je tada bilo uobičajeno. Napisao je i u posebnim knjigama objavio tri veća putopisa: *Put na Plitvice* (1860.), *Listovi o Italiji* (1861.) te *Put u Carigrad* (1886.). Nekoliko kraćih tekstova putopisne naravi objavio je u časopisima: *Kratak opis duga puta* (1847.), *Bakar* (1875.), *Varaždinske toplice* (1876.) i *Samobor* (1884.), a *Put u Dalmaciju* ostao je nedovršen.²⁰

Uz putopise Veber je napisao i objavio nekoliko novela s temama iz života građanskih društvenih slojeva Bakra i Zagreba: *Zagrebinje* (1855.), *Avelina Bakranina ljuvezne sgođe i nesgođe* (1855.), *Nadala Bakarka* (1870.), *Paskva* (1874.), *Dobrotvor djački* (1879.), *Božićno zvonce* (1886.). Autor je i jedne nedovršene bezimene novele, koja je posthumno objavljena pod naslovom *Početak bezimene novele*.²¹ Danas ga ubrajaju među važnije hrvatske noveliste 19. stoljeća, osobito zbog smisla za realistično pripovijedanje, i drže ga jednim od preteča realizma u hrvatskoj književnosti.²²

Adolfo Veber bio je vrstan prevoditelj, prevodio je prozu i stihove. Suvremeni jezikoslovci smatraju ga jednim od utemeljitelja hrvatske versifikacije, a svoje temeljne misli o versifikaciji u hrvatskom jeziku iznio je u predgovoru svojega prepjeva njemačkoga epa *Junakinja Mila*, u raspravi *O hrvatskom heksametru* i u drugim polemičkim člancima.

¹⁶ Veberov životopis, s naglaskom na crkvenom i teološkom djelovanju, donosi Ljudevit IVANČAN, *Podatci o zagrebačkim kanonicima od godine 1193. do 1924.*, tiskopis u 3 sv., 1912.–1924., sv. 3., 1016–1017, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sg. IId243.

¹⁷ »Životopis Adolfa Vebera«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. I., 18, 36–39; F. MARKOVIĆ, »Adolfo Veber-Tkalčević«, 325.; I. PRANJKOVIĆ, *Adolfo Veber Tkalčević*, 16.

¹⁸ O Veberovim jezikoslovnim raspravama, prijevodima i polemikama s drugim jezikoslovcima opširnije piše I. PRANJKOVIĆ, *Adolfo Veber Tkalčević*, 35–65.

¹⁹ *Isto*, 76.

²⁰ O njegovim putopisima usp. I. PRANJKOVIĆ, *Adolfo Veber Tkalčević*, 66–79, i Cvjetko MILANJA, »Tehnika i žanr: Rijeka u putopisnoj prozi A. Vebera Tkalčevića«, *Književna Rijeka. Časopis za književnost i prosudbe o književnosti*, I., Rijeka, 1996., br. 1., 68–71.

²¹ *Djela Adolfa Vebera zagrebačkoga kanonika*, sv. VIII., Zagreb, 1890., 286–293.

²² I. PRANJKOVIĆ, *Adolfo Veber Tkalčević*, 67, 80–89.

Među prvima je upozorio na relevantne probleme u hrvatskoj versifikaciji i postavio joj je temelje na kojima će kasnije uspješnije nadograđivati drugi autori.²³

Osim jezikoslovljem i književnošću, Veber se bavio i politikom. U dva je mandata – 1861. i 1865.–1867. – kao član Narodne stranke, a kasnije Samostalne narodne stranke bio zastupnik u Hrvatskome saboru. O tom aspektu njegova javnoga djelovanja govorit će se u drugome dijelu rada. Nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868.) prestao se aktivno baviti politikom.

Prestanak aktivnog bavljenja politikom oslobodio je Adolfu Veberu vrijeme za druge aktivnosti, između ostalih i za aktivnije sudjelovanje u životu crkvene zajednice, što se poklopilo s imenovanjem zagrebačkim kanonikom. Tada je do izražaja došao još jedan njegov prirodni dar, umijeće propovijedanja. U zagrebačkoj je katedrali održao cijeli niz zanimljivih i u javnosti zapaženih propovijedi. U vrijeme korizme 1871. i 1874. u zagrebačkoj prvostolnici održao je niz prigodnih propovijedi.²⁴ U Veberovim sabranim djelima tiskano je još trideset i šest važnijih propovijedi, koje je održao na veće katoličke blagdanе, dvije od njih upućene su kršćanskim zaručnicima. Tiskano je i nekoliko prigodnih govora, koje je izrekao prigodom proslave važnijih datuma iz života Katoličke crkve.²⁵ Neke njegove propovijedi tiskane su i u *Katoličkom propovjedniku* te u *Katoličkom listu*.²⁶

Osim po svojoj svestranosti u javnome djelovanju, Adolfo Veber osobit je i po tome što je još za života počeo izdavati svoja sabrana djela, i to o vlastitom trošku. Izdana su u devet svezaka.²⁷ Prva četiri sveska izdao je sam autor, a zbog njegove bolesti (ljeti 1888. doživio je moždani udar) njihovo je izdavanje završio Cvjetko Rubetić. *Djela Adolfa Vebera* tiskana su u svega dvadeset primjeraka i prema autorovoj želji darovana su znanstvenim i književnim ustanovama te školama u Hrvatskoj i u susjednim slavenskim zemljama.²⁸

Adolfo Veber Tkalčević umro je 6. kolovoza 1889. u Zagrebu, gotovo potpuno zaboravljen od svojih suvremenika.²⁹

III. Publicistički rad Adolfa Vebera Tkalčevića

Publicistički tekstovi Adolfa Vebera Tkalčevića³⁰ po temama su vrlo raznoliki, a objavljeni su u *Novinama dalmatinsko-hèrvatsko-slavonskim*, *Danici horvatskoj, slavonskoj i*

²³ *Isto*, 90–97.

²⁴ *Djela Adolfa Vebera*, VI., Zagreb, 1889., 193–385.

²⁵ *Isto*, VI., 386–512, VII., Zagreb, 1890., 3–333.

²⁶ F. MARKOVIĆ, »Adolfo Veber-Tkalčević«, 326.

²⁷ *Djela Adolfa Vebera zagrebačkoga kanonika*, I.–IX., Zagreb, 1885.–1890. Jedan primjerak čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu u Zbirci starih i rijetkih knjiga, sg. R II G-8°-2. Tim sam se primjerkom koristila u svom istraživanju. Njegova sabrana djela obuhvaćaju oko 4000 tiskanih stranica, a iz njih su izostavljeni školski udžbenici i oko 150 originalnih prijevoda. I. PRANJKOVIĆ, *Adolfo Veber Tkalčević*, 7–8.

²⁸ Po jedan primjerak darovan je Matici slovenskoj u Ljubljani te Srbskom učenom društvu u Beogradu. Usp. F. MARKOVIĆ, »Adolfo Veber-Tkalčević«, 336.

²⁹ Kao ilustraciju navodim da je u časopisu *Vijenac*, u kojem je Veber godinama revno surađivao, u povodu njegove smrti objavljena samo kratka bilješka u kojoj je kao jedna od njegovih najvećih vrlina istaknut njegov čitak rukopis. I. PRANJKOVIĆ, *Adolfo Veber Tkalčević*, 16.

³⁰ U početku svoje publicističke aktivnosti Adolfo Veber svoje je članke objavljivao anonimno ili se potpisivao kao A. Tkalčević. U doba hrvatskoga narodnog preporoda Veber je, kao i neki drugi hrvatski intelektualci stranoga po-

*dalmatinskoj, Pozoru, Obzoru, Domobranu, Svietu, Katoličkom listu zagrebačkom, Katoličkom propovjedniku, Nevenu, Književniku, Naše gore listu, Glasonoši i Viencu.*³¹ Glavne teme koje obrađuje jesu pitanje uvođenja i funkcioniranja narodnog jezika kao službenog u Hrvatskoj, uloga kazališta i književnosti na narodnom jeziku u razvoju narodnosti, pitanje uvođenja reformi u Katoličkoj crkvi, različita prosvjetno-pedagoška pitanja i aktualna politička pitanja, a u nekoliko članaka opisuje svoje putovanje od Pešte do Bakra. Već u prvim Veberovim publicističkim tekstovima naznačene su teme koje će ostati konstantom njegove javne političke i kulturno-prosvjetne djelatnosti.

Svoj prvi objavljeni članak namijenio je učiteljima pučkih škola i u njemu je predstavio javnosti tada suvremene pedagoške pristupe u podučavanju djece čitanju. Detaljno je analizirao analitički i sintetski sustav učenja čitanja te upozorio na njihove glavne kvalitete i nedostatke. Slavenski duh, utjelovljen u Bronislavu Ferdinandu Trentovskom, povezo je ta dva sustava i na njihovu temelju izgradio je treći sustav – »filosofički«. Veber preporučuje slavenskim učiteljima, a napose ilirskim (tj. hrvatskim i južnoslavenskim) učiteljima, da prihvate taj način poučavanja, jer je bolji od drugih metoda i jer je slavenski. Prema njegovu mišljenju, narod će na taj način brže naučiti čitati i znatno će se unaprijediti pučka izobrazbenost.³²

U tom članku, ali i u drugim svojim člancima, Adolfo Veber Tkalčević iznosi ideju da se narodi međusobno razlikuju i da se duh naroda najbolje odražava u njegovu narodnom, odnosno materinjem jeziku. Zbog toga se prosvjećivanje naroda najbolje i najlakše može ostvariti na tom jeziku. Tu je ideju Veber preuzeo od vodećih europskih prosvjetiteljskih mislilaca, među njima i od Johanna Gottfrieda Herdera, na kojega se Veber u drugim svojim člancima izriječno poziva. Prihvatanjem Herderovih ideja Veber se uklopio u tada aktualna idejna strujanja u hrvatskome preporodnom pokretu.³³

Razvoj narodnosti i narodnog jezika u kontekstu suradnje slavenskih naroda tema je Veberova članka u kojem odgovara na prigovore poznatoga slovačkog preporoditelja L'udovíta Štúra.³⁴ Štúr je reagirao na Tkalčevićevo predbacivanje da je svojom knjižicom *Narečja*

drijetla (primjerice Ljudevit Vukotinović, Stanko Vraz, Vatroslav Lisinski, Josip Dvoranić Hoffmann itd.), uglavnom rabio kroatiziranu inačicu svoga prezimena, a nakon sloma revolucionarnog pokreta 1848.–1849. i jačanja reakcionarnih i apsolutističkih tendencija gotovo se isključivo potpisivao prezimenom Veber.

³¹ Budući da je Veberov književni i jezikoslovni rad razmjerno dobro istražen, u ovome ću radu težište staviti na Veberovu suradnju u političkim listovima. Stoga ću analizirati njegove članke u *Novinama dalmatinsko-hèrvatsko-slavonskim, Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj, Pozoru, Obzoru, Domobranu i Svietu*. Neću analizirati njegove teološke priloge u *Katoličkom listu i Katoličkom propovjedniku*, niti tekstove jezične tematike i književne priloge u *Nevenu, Književniku, Naše gore listu, Glasonoši i Viencu*, koji pripadaju u domenu drugih znanstvenih disciplina.

³² A. TKALČEVIĆ, »Něšto za učitelje početnih učionah«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska (DHSD)*, br. 21. od 22. 5. 1847.; br. 22. od 29. 5. 1847. i br. 23. od 5. 6. 1847.

³³ O Herderovu utjecaju na hrvatske pisce iz doba preporoda vidjeti Nikola IVANIŠIN, »J. G. Herder i ilirizam«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, god. II., sv. 2., Zadar, 1963., 196–225; Wolfgang KESSLER, »Die Südslawen und Herder. Einige Anmerkungen«, *Festschrift für Wolfgang Gesemann, Band 3, Beiträge zur slawischen Sprachwissenschaft und Kulturgeschichte*, München, 1986., 157–175; Vlasta ŠVOGER, »Recepcija Herdera u hrvatskome narodnom preporodu na temelju *Danice ilirske*«, *Časopis za suvremenu povijest (ČSP)*, 30., br. 3., Zagreb, 1998., 455–478.

³⁴ A. TKALČEVIĆ, »Odgovor gospodinu Ljudevitu Šturu«, *DHSD*, br. 51. od 18. 12. 1847. i br. 52. od 25. 12. 1847.

slovenskou dirnuo u slogu Južnih Slavena.³⁵ On tvrdi da Tkalčević pojmom sloga podrazumijeva jedinstvo Južnih Slavena u književnosti, kojega nema unatoč nastojanjima mnogih da ostvare tu slogu. On sam šire shvaća slogu: »Sloga kod mene stoji u jedinstvu teženja, u jednakih načelih, u istom smjeru...«³⁶ U svome odgovoru A. Veber Tkalčević razlikuje dva tipa sloge – općenitu i posebnu. Općenitu, odnosno općeslavensku slogu, odlikuje jedinstvo težnji, načela i smjera djelovanja, a posebna je sloga književna sloga. Tkalčević prihvaća tezu, raširenu u onodobnoj slavistici, da su se Slaveni tijekom vremena i stjecajem različitih povijesnih okolnosti podijelili u četiri glavne grane naroda (rusku, poljsku, češko-slovačku i južnoslavensku) koje imaju svoja narječja. Ta se narječja više ne mogu stopiti u jedinstveni jezik i na njima su stvorene četiri književnosti. Prema njegovu shvaćanju, posebna je sloga jedinstvo jedne slavenske grane u pravopisu i jeziku, a njezin je rezultat zajednička književnost. Pripadnici jedne slavenske grane moraju težiti i za ostvarenjem općenite sloge i njegovati jedinstvo u težnjama, nastojanjima i smjeru djelovanja. Štúr je, prema njegovu mišljenju, zahvatio u opću slavensku slogu posredno, postavivši načelo da bi svako slavensko pleme (on ih nabroja jedanaest) vlastito narječje trebalo podići na razinu književnog jezika i stvoriti vlastitu književnost. Neposredno je narušio i ilirsku književnu slogu hvaleći nastojanja Slovenaca i Bugara oko razvoja vlastitog »narječja« i književnosti, što je Veber nazvao separatizmom.³⁷ Odbacio je Štúrovo opravdanje da nije mogao dirnuti u slogu koje nema i ustvrdio da je to točno ako se misli na savršenu slogu za kojom teže Iliri, tj. Južni Slaveni. Naglasio je da je od pokretanja *Novina horvatzkih* učinjeno mnogo u smjeru ostvarenja ilirske sloge, ali da mnogo toga još treba napraviti.³⁸

Retrospektivni pogled na razvoj slavenskih jezika i književnosti iz današnje perspektive pokazuje da Adolfo Veber Tkalčević i ostali kritičari Štúrova separatizma nisu bili u pravu. Druga važna tema o kojoj je pisao Tkalčević jest uloga kazališta u razvoju narodnog duha i narodnog jezika, a tu temu razmatra u šest članaka.³⁹ Njegova je polazna premisa da se ljudski duh tijekom povijesti neprestano razvijao, a »prosvjeta je cilj i svārha naporah čovječjih«. Predmet prosvjete je »sve što zamieriti možeš okom tiela ili duha«. Budući da

³⁵ Tkalčević je to učinio u svome članku »Kratk opis duga putovanja« u *DHSD*, br. 38. od 18. 9. 1847.

³⁶ Ljudevit ŠTUR, »Gospodine uredniče!«, *DHSD*, br. 47. od 20. 11. 1847.

³⁷ A. TKALČEVIĆ, »Odgovor gospodinu Ljudevitu Šturu«, *DHSD*, br. 51. od 18. 12. 1847.

³⁸ A. TKALČEVIĆ, »Odgovor gospodinu Ljudevitu Šturu«, *DHSD*, br. 52. od 25. 12. 1847. U polemiku se uključio još jedan pripadnik hrvatskoga preporodnog pokreta, Maksimilijan Prica. U tri je članka komparativnim pristupom analizirao Štúrovo i Tkalčevićovo shvaćanje slobode. Zaključio je da Štúr šire shvaća pojam slavenske sloge, koja se temelji na slavenskom duhu i jedinstvo je težnji, načela i smjera djelovanja. U slavenskoj razgranatosti vidi živi organizam, a slavensku slogu shvaća kao uzajamno sljublivanje čestica u organsku cjelinu. Prica odbacuje Tkalčevićevu dvostruku slogu, opću i posebnu, tj. književnu, i tvrdi da književna sloga može postojati u pravopisu, gramatici, narječju i pismu, dakle na papiru, a to nije prava sloga, nego »jednoličje«. Južnoslavenska sloga, prema njegovu mišljenju, doista ne postoji, a to što Tkalčević naziva zametkom ilirske sloge zapravo je sljublivanje na temelju slavenske ideje. Drži da postoji samo jedan slavenski jezik, a jezike kojima govore slavenska plemena naziva narječjima. Sukladno tomu, Štúrov poziv slavenskim plemenima da se probude i progovore svojim prirodnim glasom, da razvijaju svoje posebnosti, narječje i narodne kulturne osobine, prema Pricinu mišljenju, ne narušava slavensku slogu. Vidjeti: Maks. PLEŠEVIČKI [tj. Maksimilijan Prica], »O Ljudevitu Šturu i slozi. Niekoliko riečih sa strane g. A. Tkalčevića«, *DHSD*, br. 10. od 4. 3. 1848., br. 11. od 11. 3. 1848. i br. 12. od 18. 3. 1848.

³⁹ A. TKALČEVIĆ, »Niešto o kazalištu«, *DHSD*, br. 11. od 11. 3. 1848.; br. 12. od 18. 3. 1848.; br. 13. od 25. 3. 1848.; br. 14. od 1. 4. 1848.; br. 15. od 8. 4. 1848. i br. 16. od 15. 4. 1848.

je cjelokupni školski sustav uvijek bio gotovo isključivo usmjeren na stjecanje stručnih znanja i kompetencija, odnosno na obrazovanje uma muškaraca, trebalo je stvoriti druge institucije koje bi služile obrazovanju cijelog naroda, ili barem njegova većeg dijela, i žena. Neki učeni ljudi domislili su se da bi toj svrsi najbolje mogle poslužiti kazališne predstave i posvuda u Europi počela su se otvarati kazališta. Od slavenskih naroda jedino je kod Rusa narodno kazalište razvijeno, jer se oni slobodno razvijaju. U ostalih slavenskih naroda kazališta ima malo, predstave u narodnom duhu su rijetke i prevladavaju predstave na njemačkom jeziku.⁴⁰ Ukratko opisuje kazališta u Rijeci i u Zagrebu s organizacijskog i umjetničkog aspekta. U tom kontekstu riječko kazalište pozitivno ocjenjuje, a jedina mu je zamjerka da odiše talijanskim duhom, što je posljedica neprobuđenoga nacionalnog osjećaja i nemara za narodni jezik u Rijeci. Zagrebačko kazalište u svakom je pogledu inferiorno riječkome, a predstave se igraju uglavnom na njemačkom jeziku.⁴¹

Odgovarajući na pitanje o koristi kazališta u društvenom životu, postavlja tezu da niti jedna druga ustanova, osim Crkve, ne pruža toliko koristi za duhovni život. Kazalište je korisno u stjecanju znanja, pomaže u razvoju ćudorednosti i uglađenosti, izvor je radosti, pridonosi usavršavanju narodnog duha. Istine stečene na temelju zornoga predočavanja, osobito vidom i sluhom, ljudima su mnogo jasnije i lakše ih pamte od istina stečenih samo razmišljanjem, a kazališne predstave najjače djeluju upravo na ta osjetila.⁴² Zato je kazalište radi zornoga prikazivanja pogodno za razvoj ćudorednosti, preko različitih obrazaca ponašanja pridonosi uglađivanju tijela,⁴³ a djeluje i na čovjekov emocionalni aspekt. Sukladno tada prevladavajućem duhu vremena i sveprisutnoj težnji za razvojem narodnosti, Tkalčević kazalište vrednuje i u tom smislu. Kazalište je institucija koja može vrlo uspješno pridonijeti razvoju narodnog jezika i ideje narodnosti prikazivanjem vrlina i mana pojedinih naroda koji tako služe kao model i uzor kojemu treba težiti.⁴⁴

Istražujući uzroke slabe posjećenosti kazališta u Zagrebu, Tkalčević ih pronalazi u nepoznavanju društvene koristi kazališta kao kulturne institucije i u lošim predstavama.⁴⁵ Da bi predstave bile dobre, moraju odgovarati duhu naroda. Zato bi se predstave temom ponajprije trebale vezati uz moral i narodnost. U slučaju nedostatka odgovarajućih domaćih tekstova, trebalo bi prevesti važna djela drugih srodnih naroda, ponajprije Slavena. Na pozornici bi trebalo predstaviti junake koji se odlikuju požrtvovnim domoljubljem ili nekom drugom vrlinom i raskrinkati mane, koje su karakteristične za veći broj pojedinaca ili za narod u cjelini. Kazalište može pridonijeti i razvoju narodnog jezika. Da bi se povećala razumljivost predstava običnim građanima i da bi ih se privuklo u kazalište, Tkalčević preporučuje da se u kazališnim tekstovima, koji nisu namijenjeni za tiskanje, rabe i provincijalizmi tipični za kraj u kojem je kazalište.⁴⁶ Pohvalio je rad Dimitrija Demetra (premda ga nije imenovao) na utemeljenju narodnog kazališta u Hrvatskoj, ali je sa žaljenjem konstatirao da Demeter nije imao pomoćnike koji bi aktivno podržali njegova

⁴⁰ A. TKALČEVIĆ, »Niešto o kazalištu«, *DHSD*, br. 11. od 11. 3. 1848.

⁴¹ A. TKALČEVIĆ, »Niešto o kazalištu«, *DHSD*, br. 12. od 18. 3. 1848.

⁴² *Isto*.

⁴³ A. TKALČEVIĆ, »Niešto o kazalištu«, *DHSD*, br. 13. od 25. 3. 1848.

⁴⁴ A. TKALČEVIĆ, »Niešto o kazalištu«, *DHSD*, br. 14. od 1. 4. 1848.

⁴⁵ *Isto*.

⁴⁶ A. TKALČEVIĆ, »Niešto o kazalištu«, *DHSD*, br. 15. od 8. 4. 1848.

nastojanja prevođenjem dramskih tekstova ili pisanjem originalnih tekstova za kazalište. Pozvao je Hrvate i druge Slavene da nadvladaju za njih tipičan nedostatak volje i poduzetnosti i da se angažiraju na pisanju različitih književnih i znanstvenih djela. Zbog svega navedenoga zaključio je da Hrvati još nisu zreli za predstave u narodnom duhu i na narodnom jeziku. Svoj zaključak potkrepljuje sljedećim argumentima: u kazalištu u Zagrebu postavljeno je samo nekoliko u sadržajnom, jezičnom i nacionalnom pogledu važnijih komada; nema dovoljno kvalitetnih glumaca koji mogu igrati predstave na narodnom jeziku; predstave se igraju u neodgovarajuće vrijeme (zimi kad je prehladno i ljeti kad ljudi radije provode vrijeme u šetnjama); nemar prema narodnom jeziku, osobito među nižim društvenim slojevima i ženama. Članak završava pozivom hrvatskim domoljubima da se aktivno angažiraju oko narodnog kazališta ili da puste da padne u san i uskrсне kad se probudi i razvije narodni duh.⁴⁷

Iz analiziranih je članaka razvidno da Adolfo Veber Tkalčević kazalište ne promatra kao kulturno-umjetničku instituciju kojoj je umjetnost glavna svrha. U njegovoj koncepciji kazalište je ponajprije društvena institucija u kojoj su umjetničke sastavnice prije svega u funkciji razvoja nacionalnog duha i nacionalnog jezika te poticanja stvaranja čvrstih moralnih vrijednosti. Ta odgojna i utilitarno-nacionalna funkcija kazališta treba se realizirati na osobnoj razini pojedinca i na razini cijele nacionalne zajednice. Takvu su funkciju u romantičarskim koncepcijama iz sredine 19. stoljeća imale i druge nacionalne institucije – muzeji, sveučilišta, gospodarska društva, druge grane umjetnosti, primjerice književnost i likovne umjetnosti, ali i neke društvene i humanističke znanosti, ponajprije povijest. Spomenutim shvaćanjima Adolfo Veber Tkalčević uklopio se u tada suvremene trendove u europskoj kulturi.

Sličnu funkciju u Veberovim shvaćanjima ima i putopis. To je osobito vidljivo u njegovu prvom tekstu putopisnoga karaktera naslovljenom »Kratak opis duga putovanja« i objavljenom u *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj* 1847.⁴⁸ Njegovo je putovanje motivirano izrazitom sklonošću prema putovanjima i praćeno je pedagoško-spoznajnim razlozima: upoznavanjem naroda, jezika i običaja vlastitog i drugih naroda da bi se stečena znanja primijenila u vlastitoj domovini i tako pridonijela njezinu kultiviranju. Uzor su mu obrazovani pripadnici drugih europskih naroda koji uglavnom mnogo putuju. Veber opisuje svoje putovanje parobrodom od Pešte do Zemuna, zatim putovanje Slavonijom i Hrvatskom do rodnoga Bakra. Izvanredan je promatrač, slikovito opisuje krajeve i ljude, koristi vlastito znanje stranih jezika i stupa u kontakt sa svojim suputnicima, pripadnicima drugih naroda.⁴⁹ Razgovor dvoje suputnika o njemačkom jeziku potaknuo ga je na refleksije o potrebi njegovanja materinjeg jezika i književnosti na tom jeziku te o izrazito negativnom odnosu hrvatskih djevojaka prema materinjem jeziku i o njemačkom kao jeziku komunikacije srednjih i viših društvenih slojeva u Hrvatskoj, osobito ženske populacije.⁵⁰ Putujući Slavonijom i Hrvatskom posjećivao je veća mjesta, gdje je razgovarao s

⁴⁷ A. TKALČEVIĆ, »Niešto o kazalištu«, *DHSD*, br. 16. od 15. 4. 1848.

⁴⁸ A. TKALČEVIĆ, »Kratak opis duga putovanja«, *DHSD*, br. 37. od 11. 9. 1847.; br. 38. od 18. 9. 1847.; br. 39. od 25. 9. 1847. i br. 40. od 2. 10. 1847.

⁴⁹ A. TKALČEVIĆ, »Kratak opis duga putovanja«, *DHSD*, br. 37. od 11. 9. 1847.

⁵⁰ A. TKALČEVIĆ, »Kratak opis duga putovanja«, *DHSD*, br. 38. od 18. 9. 1847.

uglednim intelektualcima o aktualnim društvenim, političkim i kulturnim prilikama te o razvoju i unaprjeđivanju narodnog jezika i književnosti. Mjesta i gradove koje je posjetio ocjenjivao je po stupnju prožetosti narodnim duhom.⁵¹ Opis krajnjega cilja putovanja, rodnoga Bakra, izrazito je idealiziran, ali u svome mladenačkom zanosu zbog probuđenoga narodnog duha u svojih sugrađana ne propušta primijetiti i među građanstvom snažno ukorijenjenu lošu talijanštinu, uglavnom zbog trgovine koja se vodila na tom jeziku.⁵²

Sličnu temu, ali s drugog aspekta, Adolfo Veber Tkalčević obrađuje u svome najopsežnijem članku »Razmatranja domorodna«, tiskanom u osam nastavaka u *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj*.⁵³ U njemu detaljno analizira buđenje narodnog duha u Hrvata i njihova nastojanja oko standardizacije i unaprjeđenja hrvatskog (»ilirskog«) jezika. Autorovo je osnovno misaono polazište da je čovjek duhovno i tjelesno biće, a urođena je osobina ljudskog duha da neprestano teži za savršenosti. Najplemenitija zasluga ljudskog duha je »tiskarska umietnost« »koja je više dopriniela k izobraženju uma i oplemenjenju čovječanskoga sardca (...) nego sva druga otkritja i iznašastja.« Druga važna zasluga ljudskog duha i XIX. stoljeća jest buđenje ideje narodnosti. Analizirao je razvoj narodnosti i književnosti na narodnom jeziku u slavenskih naroda i konstatirao da su svi slavenski narodi počeli njegovati književnost na svome materinjem jeziku i uklanjati iz nje strane utjecaje. U ilirskoj grani slavenskoga naroda narodni duh iscrpljivao se u borbama za slobodu i vjeru i nije mogao uporabiti vlastite snage za ostvarenje duhovnoga i materijalnoga blagostanja.⁵⁴ Zbog toga se u narod počeo uvlačiti tuđinski duh, ponajprije njemački. Veber ističe zasluge Ljudevita Gaja, koji je ustao u »obranu svoga jezika, narodnosti, municipalnosti, te na unapriedjenje prosviete«. S tim je ciljem pokrenuo *Novine Horvatske*. Buđenje narodnog duha pratilo je nastojanje za standardizacijom »sveobćeg jezika«, kojega su razumjela i susjedna slavenska plemena i koji je nazvan »ilirskim obćim imenom«. Zbog različitog odnosa prema narodnom jeziku i načinu ostvarenja materijalnoga i duhovnoga blagostanja domovine došlo je do političkog cijepanja u Hrvatskoj. Narodna stranka radila je na usavršavanju narodnog jezika, na njegovu uvođenju u više društvene slojeve, na poboljšanju školstva, osnivanju kulturnih i gospodarskih nacionalnih ustanova te na obrani hrvatskih municipalnih prava i ostvarenju narodne neovisnosti u sklopu personalne unije s Ugarskom. Protunarodna stranka rascijepala se na dva dijela, na »magjaromansku i germanomansku« stranku, koje se svaka na svoj način bore protiv narodnog jezika. Prva od njih krši municipalna prava i želi da se Hrvatska i Slavonija stope s Ugarskim Kraljevstvom. Germanomanska stranka radi potajice uglavnom na društvenom polju i nastoji pridobiti žene koje će odgajati djecu u njemačkom duhu, a u tom se cilju služi njemačkim jezikom, njemačkom književnošću i poezijom. Ima dosta uspjeha, jer je njemački jezik općeprihvaćen među ženama, pripadnicama plemićkoga, ali i građanskoga

⁵¹ A. TKALČEVIĆ, »Kratak opis duga putovanja«, *DHSD*, br. 39. od 25. 9. 1847.

⁵² A. TKALČEVIĆ, »Kratak opis duga putovanja«, *DHSD*, br. 40. od 2. 10. 1847. O Veberovim putopisima usp. C. MILANJA, Rijeka u putopisnoj prozi A. Vebera, *nav. dj.*, 68–71, i I. PRANJKOVIĆ, *Adolfo Veber Tkalčević*, 66–79.

⁵³ *DHSD*, br. 24. od 10. 6.; br. 25. od 17. 6.; br. 26. od 24. 6.; br. 27. od 1. 7.; br. 28. od 8. 7.; br. 29. od 15. 7.; br. 30. od 22. 7. i br. 31. od 29. 7. 1848. Potpis A. Tkalčević nalazi se na kraju niza u osmom nastavku.

⁵⁴ A. TKALČEVIĆ, »Razmatranja domorodna«, *DHSD*, br. 24. od 10. 6. 1848.

društvenog sloja.⁵⁵ Hrvatske su žene preko njemačkoga jezika upoznale ideje o emancipaciji žena »izpod jarma njihovih muževah«. Tkalčević to drži odrazom paklenskoga duha, jer neposredno smjera na uništenje obiteljskoga života, a posredno i na upropaštenje domovine. Ocjenjuje da njemački jezik po ljepoti i »milozvučnosti« ne nadmašuje ilirski jezik, a njemački duh ne može prodrijeti u dubinu slavenskoga srca. Ilirski je pokret potaknuo buđenje nacionalne svijesti i u nekim se obiteljima umjesto njemačkoga počeo rabiti hrvatski jezik kao sredstvo svakodnevne komunikacije. Da bi se učvrstio rad na razvoju hrvatskoga književnog jezika, autor poziva sve koji imaju sklonosti za pisanje da počnu pisati knjige. No to je nastojanje izazvalo dvojbe s obzirom na sredstva za ostvarenje narodne prosvjete. Dok su jedni zagovarali očuvanje latinskoga jezika, drugi su se zalagali za uzdignuće narodnoga jezika na diplomatsku čast.⁵⁶ Kao argumente u prilog latinskoga jezika navodilo se da je to vrlo razvijen jezik s bogatom književnošću, to je jezik na kojem su i hrvatski intelektualci stekli naobrazbu pa bi mu trebali ostati vjerni. Ostane li latinski jezik svjetski jezik, to bi omogućilo procvat znanosti i umjetnosti kao dostignuća cijeloga svijeta.⁵⁷ Tkalčević je sustavno opovrgavao te teze navodeći protuargumente. Latinski jezik jest izvrstan, ali nije savršen. Misli živih ljudi mogu se formulirati samo na živom jeziku, a latinski to nije. Radi bogate književnosti na tom jeziku trebalo bi ga učiti kao nastavni predmet, ali više ne bi trebao biti nastavni jezik.⁵⁸

Tkalčević je argumentirao i svoje zagovaranje uporabe narodnoga jezika. Jezik jednoga naroda odraz je njegova duha, u njemu se ogleda njegova prošlost i tradicija. Dužnost je svakog čovjeka da sebe tjelesno i moralno usavrši, uspostavi sklad između vlastita uma i srca, da »narodnost sačuva, razprostre i usavrši«. Sve to može se ostvariti jedino na materinjem jeziku. Za potvrdu vlastitih argumenata citirao je neke slavenske i neslavenske književne i filozofske autoritete, primjerice Johanna Gottfrieda Herdera i Jána Kollára. Obrazovanost na latinskom jeziku ostaje na razini intelektualne elite, puk ne razumije latinski jezik, on je stran slavenskom duhu i načinu mišljenja i zbog toga ne može ostaviti dublji trag u slavenskih naroda. Pozvao je svoje sunarodnjake da njeguju i usavršavaju svoj materinji jezik, da ga uvedu u škole, uredi i svakodnevni život.⁵⁹

U daljnjem tekstu Tkalčević analizira tko podupire razvoj i napredak ilirske narodnosti. Plemstvo u Hrvatskoj samo virtualno stoji na čelu naroda. Svećenstvo je u Hrvatskoj glavni stup narodnosti, ono kupuje i čita novine i knjige, podupire osnivanje škola i drugih institucija te napredak različitih gospodarskih grana. No i ono bi se moglo još više angažirati: pisati knjige za puk, podučavati narod vjeri i moralu, ali i novim poljoprivrednim tehnikama, obrtu i sl. Osudio je laike iz građanskog sloja koji svoju djecu odgajaju u njemačkom duhu i na njemačkom jeziku. Posebnu ulogu u poticanju razvoja narodnosti trebali bi imati učitelji i oni bi trebali pisati udžbenike i knjige za puk. Tkalčević idealistički shvaća narodnost kao jednu od najviših vrijednosti u ljudskome životu, čijem bi una-

⁵⁵ A. TKALČEVIĆ, »Razmatranja domorodna«, *DHSD*, br. 25. od 17. 6. 1848.

⁵⁶ A. TKALČEVIĆ, »Razmatranja domorodna«, *DHSD*, br. 26. od 24. 6. 1848.

⁵⁷ A. TKALČEVIĆ, »Razmatranja domorodna«, *DHSD*, br. 28. od 8. 7. 1848.

⁵⁸ A. TKALČEVIĆ, »Razmatranja domorodna«, *DHSD*, br. 28. od 8. 7. 1848. i br. 29. od 15. 7. 1848.

⁵⁹ A. TKALČEVIĆ, »Razmatranja domorodna«, *DHSD*, br. 26. od 24. 6. 1848. i br. 27. od 1. 7. 1848.

prjeđivanju svaki pojedinac, sukladno svojim sposobnostima te materijalnim, vremenskim i obiteljskim mogućnostima, trebao sustavno i revno pridonositi.⁶⁰

Niz članaka pod naslovom »Razmatranja domorodna« sukus je političkih, socijalnih i kulturoloških shvaćanja Adolfa Vebera Tkalčevića u kojima se liberalni elementi isprepliću s konzervativnima. Glavna svrha ljudskoga postojanja neprestano je razvijanje i usavršavanje samoga sebe, i to ponajprije usklađivanjem duhovne i tjelesne sfere svakoga pojedinca. Na razini naroda to se usavršavanje ponajprije odnosi na razvoj vlastite narodnosti uz poštivanje drugih narodnosti, unaprjeđivanje i razvoj materinjeg jezika i književnosti na tom jeziku te na prosvjećivanje cijelog naroda kao preduvjet napretka ne samo na duhovnom nego i na političkom, gospodarskom i kulturnom polju. Svaki bi pojedinac kontinuirano i revno, sukladno vlastitim sposobnostima, trebao pridonositi tim općim ciljevima. Takvo idealističko shvaćanje bilo je uobičajeno u hrvatskih i slavenskih preporoditelja, prema se u praksi nije tako realiziralo.

I u drugim svojim člancima Veber se založio za uporabu materinjeg »ilirskog jezika« u svim javnim poslovima i u svakodnevnoj komunikaciji u hrvatskim zemljama umjesto njemačkog i talijanskog jezika.⁶¹

U atmosferi revolucionarnih previranja i širenja političkih prava i sloboda u proljeće 1848. u Hrvatskoj i u drugim europskim zemljama bilo je aktualno pitanje provođenja reformi u Katoličkoj crkvi. Tom su se temom u Hrvatskoj bavili svećenici i laici, a svoja su shvaćanja iznosili najčešće u novinama, tada najvažnijem javnome mediju. Svoje mišljenje o toj temi u *Novinama dalmatinsko-hèrvatsko-slavonskim* iznio je i Adolfo Veber Tkalčević. U anonimno objavljenom članku »Robstvo duhovnikah«⁶² Veber iznosi misao da nakon izbivanja revolucije 1848. cijeli svijet uživa blagodati jednakosti, slobode i bratstva, samo svećenici u Hrvatskoj i dalje robuju i trpe pritisak svojih poglavara, ali je mali broj onih koji su to ropstvo spremni i dalje trpjeti. Pozvao je svećenstvo da razmisli o potrebnim promjenama i da o tome piše, jer i za njega vrijedi sloboda tiska. Razlog neodržavanja dijecezanskih skupština u Hrvatskoj pronašao je u strahu biskupa od istine. Smatrao je da je u tada aktualnom trenutku nužno sazivanje dijecezanskih sinoda na kojima će izabrani predstavnici svećenstva slobodno moći raspravljati o svim aktualnim problemima, a ne kao do tada samo kanonici i arhiđakoni. Autor očekuje da će zagrebački biskup slijediti primjer biskupa u Ugarskoj i sazvati sinodu pa poziva svećenike da se organiziraju i da održe sastanke svećenstva pojedinih okružja, na kojima će iznijeti probleme i predložiti zaključke koje će njegovi predstavnici izreći na sinodi. Ako se ne sazove sinoda, najavio je mogućnost da svećenici rješenje svojih problema potraže na Hrvatskom saboru.

Na taj je članak reagirao jedan anonimni pripadnik konzervativnog tabora, objavivši brošuru *Dvanaest lažih opovèrgnjenih*.⁶³ Poslije se u polemici o toj temi s uredništvom *Novina*⁶⁴ otkrilo da je njezin autor Franjo Milašinović.

⁶⁰ A. TKALČEVIĆ, »Razmatranja domorodna«, *DHSD*, br. 29. od 15. 7.; br. 30. od 22. 7. i br. 31. od 29. 7. 1848.

⁶¹ TKALČEVIĆ, »Dopis iz Zagreba u Bakar«, *Novine dalmatinsko-hèrvatsko-slavonske (NDHS)*, br. 7. od 23. 1. 1847.; A. TKALČEVIĆ, »Dopis iz Bakra u Zagreb«, *NDHS*, br. 95. od 27. 11. 1847.

⁶² *NDHS*, br. 64. od 22. 6. 1848.

⁶³ U *NDHS*, br. 84. od 8. 8. 1848. objavljen je oglas o prodaji spomenute brošure.

⁶⁴ »Ostanci stare dobec«, *NDHS*, br. 87. od 15. 8. 1848. i opsežni komentari uredništva u bilješkama uz članak

Adolfo Veber Tkalčević komentirao je tu brošuru u dva opširna članka⁶⁵. Milašinović je u svojoj brošuri Tkalčevića optužio za krivovjerje, razuzdanost i nepokornost prema poglavarima. Odbacujući te optužbe, Tkalčević se očituje kao poštovatelj dogmi. Svojeg je oponenta okarakterizirao kao čovjeka srednjega vijeka, skolastika, koji ne poznaje noviju literaturu i koji uopće nije shvatio njegov članak. Odbacuje i predbacivanja da je nedosljedan, nelogičan u izričaju te da neprecizno tumači slobodu i pojašnjava vlastite zahtjeve za slobodnim položajem nižeg svećenstva. Biskupi bi i dalje trebali zadržati neograničenu vlast u općim strogo crkvenim poslovima, ali promjene bi trebalo uvesti u disciplinska pitanja. Pojmom sloboda podrazumijevao je ukidanje tutorstva nad slobodnim mišljenjem u svećeničkom staležu i zatražio je da se svećenicima dopusti slobodno izražavanje vlastita mišljenja o disciplinskim stvarima u koroni i u tisku. Primjerima je potkrijepio svoju tvrdnju da takva sloboda prije nije postojala. Pozivajući se na zaključke Tridentskog koncila, zatražio je održavanje dijecezanskih skupština svake treće godine. Na njima bi svećenstvo preko svojih izabranih predstavnika moglo slobodno izreći svoje mišljenje o svim aktualnim pitanjima.⁶⁶

U drugom je članku Tkalčević opovrgao protivnikove tvrdnje da je kritizirao zagrebačkog biskupa. Odgovarajući na protivnikovo pitanje dosta je općenito ustvrdio da u Crkvu želi uvesti sve one reforme o kojima se već pisalo u tisku i one koje su formulirali neki dalekovidniji svećenici, a koje su zasad slabo poznate javnosti. Detaljnije je spomenuo samo ukidanje celibata i dopuštenje svećenicima da nose svjetovnu odjeću. Razmatrajući pitanje ukidanja celibata razlikovao je dva aspekta problema. Pozvavši se na sv. Ambroza ustvrdio je kako ne postoje dokazi da je svećenicima zabranjena ženidba. Tkalčević i njegovi istomišljenici ženidbu drže najvećom društvenom krepošću i ne stide se sklonosti koje je ljudima dao Bog. Analizirajući problem s drugog aspekta, istaknuo je kako je celibat disciplinsko pitanje koje se tiče cijele Crkve i da se ne može ukinuti samo u jednoj biskupiji. No u unutarcrkvenoj i laičkoj javnosti treba pripremiti teren za ostvarenje te reforme kad za nju sazriju uvjeti u katoličkim crkvama europskih zemalja. Založio se za to da se svećenstvu u Hrvatskoj dopusti da nosi svjetovnu odjeću kad ne obavlja crkvene obrede, što je uobičajena praksa u Europi, a izvan Hrvatske je prakticira i zagrebački biskup. Zakupljenost starijih svećenika materijalnim pitanjima, o kojima bi oni htjeli raspravljati i na dijecezanskim skupštinama, Tkalčević je osudio kao materijalizam, ali založio se za bolju dotaciju kapelana koji žive u bijedi. Osudio je više svećenstvo što dio svojih prihoda nije izdvojilo za poboljšanje vrlo teškoga materijalnog položaja kapelana.⁶⁷ U vezi s pitanjem čudorednosti svećenstva ustvrdio je da pripadnici nove škole među svećenstvom, tj. uglavnom mlađi svećenici nacionalno-liberalne orijentacije, u vlastitom životu dokazuju

Franjo MILAŠINOVIĆ, »Protiopazke na opazke, koje je urednik u 87. broju novinah hârv.-sl.-dal. proti dâlcu 'dvanaest lažih opovêrgnjenih' stavio«, prilog u *NDHS*, br. 91. od 25. 8. 1848.

⁶⁵ »Odgovor na dvanaest lažih opovêrgnjenih«, *NDHS*, br. 90. do 22. 8. 1848. i 91. od 25. 8. 1848. Autor se potpisao kao »Pisac članka 'robstvo duhovnikah'«. Oba spomenuta članka objavljena su u Veberovim sabranim djelima, sv. VIII., 1890., 31–59.

⁶⁶ »Odgovor na dvanaest lažih opovêrgnjenih«, *NDHS*, br. 90. do 22. 8. 1848.

⁶⁷ »Odgovor na dvanaest lažih opovêrgnjenih«, *NDHS*, br. 91. od 25. 8. 1848. Težak materijalni položaj kapelana tada je bilo vrlo aktualno pitanje unutarnjih crkvenih reformi, a o njemu su pisali i drugi autori. U nizu članaka anonimni autor prikazuje važnu ulogu kapelana u Katoličkoj crkvi i njihov život na rubu egzistencije. Usp. članke »Župni pomoćnici«, *Slavenski Jug*, br. 71. od 16. 6.; br. 72. od 19. 6.; br. 73. od 21. 6.; br. 74. od 23. 6.; br. 75. od 26. 6. i br. 76. od 28. 6. 1848.

da žive moralnije od pripadnika stare škole, jer su odbacili pijanstvo, ljenčarenje, kartanje i druge mane. Tu tvrdnju potvrđuje praksa, jer se pritužbe protiv nemoralnog ponašanja uglavnom odnose na pripadnike stare škole. Adolfo Veber Tkalčević odbacio je Milašinovićevo predbacivanje da je pogrešno shvatio političku slobodu i ustvrdio je kako je bit političke slobode u tome da narod sam sobom upravlja pod vodstvom kralja i da plaća poreze koje su utvrdili izabrani predstavnici naroda u parlamentu, a ne kralj. Tkalčević je zagovarao i uvođenje narodnog jezika u crkvene poslove kao u drugih susjednih naroda. Polemiku je završio tvrdnjom da u njegova oponenta ima više od dvanaest laži i pozvao je odgovorne da u Katoličkoj crkvi provedu reforme u skladu s duhom vremena.⁶⁸

Analizirani Tkalčevićevi članci prožeti su liberalnim duhom, kritički su usmjereni prema višim katoličkim krugovima i vrlo su jasno pozvali na provođenje reformi. Zacijelo su to razlozi zbog kojih se nisu sviđjeli zagrebačkomu biskupu Jurju Hauliku i njegovim konzervativnije orijentiranim suradnicima. Zbog tih je članaka Veber premješten za kapelana u Dubovac, o čemu je već bilo riječi.

Ova polemika zorno ilustrira podvojenost javnosti u Hrvatskoj o pitanju (ne)provođenja crkvenih reformi. Liberalno orijentirana struja laičke i duhovne inteligencije, uglavnom mlađe dobi, zalagala se za provođenje reformi u duhu liberalnog katolicizma / katoličkog liberalizma⁶⁹ u Katoličkoj i Pravoslavnoj crkvi. Toj je struji pripadao i Adolfo Veber Tkalčević. Njoj se suprotstavljala konzervativna struja, koja je okupljala uglavnom starije svećenstvo, ali i dio laika. Protivila se provođenju dalekosežnih reformi u Crkvi i držala ih je nepotrebnima. Paralelno s intenziviranjem političkih događanja i izbijanjem oružanih sukoba u Habsburškoj Monarhiji, jenjavao je intenzitet rasprave o (ne)provođenju unutarcrkvenih reformi u Hrvatskoj, dijelom zbog smanjenja interesa javnosti za tu temu i jačanja proturevolucionarnih tendencija, a dijelom i zbog odlučnijeg nastupa viših crkvenih krugova te posljedično zbog odustajanja liberalnoga svećenstva od inzistiranja na reformama zbog pritiska crkvene hijerarhije.⁷⁰

⁶⁸ »Odgovor na dvanaest lažih opovèrgnjenih«, *NDHS*, br. 91. od 25. 8. 1848.

⁶⁹ Mirko Juraj Mataušić katolički liberalizam definira kao sveobuhvatnu doktrinu koja djeluje na političkom, crkvenom, društvenom, kulturnom, prosvjetnom i nacionalnom polju. Glavni su joj elementi: uvođenje ustavnosti s narodnom suverennošću, jednakošću pred zakonom, općim pravom glasa i slobodom tiska; shvaćanje da su razvoj prosvjete i kulture preduvjeti za opći napredak; zbližavanje s Pravoslavnom crkvom i drugim konfesijama; priznavanje autonomnog položaja svjetovnog područja i težnja za pomirenjem znanosti i vjere. Usp. Mirko Juraj MATAUŠIĆ, »Odnos Katoličke crkve prema novim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama 1848-1900.«, *Bogoslovska smotra*, LV., br. 1-2., Zagreb, 1985., 196-215, osobito str. 206. Iskra Iveljić preferira pojam liberalni katolicizam, jer se njime jače naglašava katolička sastavnica. Ta autorica spomenutim elementima dodaje pozitivan odnos prema nacionalnom načelu i građanskim slobodama te javnost u radu crkvenih institucija, a pretjeranim smatra uključivanje zahtjeva za općim pravom glasa. Opširnije o tome u: Iskra IVELJIĆ, »Katolička crkva i civilno društvo u Hrvatskoj 1848. godine«, *ČSP*, 25., br. 2-3., Zagreb, 1993., 19-42, ovdje se referiram na str. 21. Usp. također Franjo Emanuel HOŠKO, »Liberalni katolicizam kao sastojnica ideologije ilirizma«, *Croatica christiana periodica (CCP)*, XV., br. 28., Zagreb, 1991., 43-54.

⁷⁰ O položaju i ulozi Katoličke crkve u hrvatskim zemljama za revolucije 1848.-1849. i neposredno nakon nje, osim djela navedenih u prethodnoj bilješci usp. Vinko CECIĆ, »Reformistički pokret rimokatoličkog svećenstva u Hrvatskoj 1848.«, *Republika*, X/1, br. 4., Zagreb, 1954., 355-361; ISTI, »Politika rimokatoličke Crkve u Hrvatskoj za vrijeme kontrarevolucije i apsolutizma (1849-1860)«, *Republika*, X/2, br. 7-8., Zagreb, 1954., 619-637; Jure KRIŠTO, »Katolička crkve u Hrvatskoj 1848. u kontekstu europskih zbivanja«, *Hrvatska 1848. i 1849. Zbornik radova*, gl. ur. Mirko Valentić, Zagreb, 2001., 223-234; Vlasta ŠVOGER, »Vjerska problematika u zagrebačkom liberalnom tisku 1848.-1852.«, *CCP*, XXIX., br. 56., Zagreb, 2005., 121-145.

Nakon sloma revolucionarnih pokreta u Habsburškoj Monarhiji, ojačale proturevolucionarne i reakcionarne snage provodile su politiku ograničavanja političkih sloboda, koja je kulminirala uvođenjem apsolutističkog sustava. Tijekom desetak godina neoapsolutizma mogućnosti javnoga političkog i publicističkog djelovanja u Monarhiji bile su krajnje ograničene. Veber je, poput većine drugih hrvatskih intelektualaca, morao prekinuti javno političko djelovanje i posvetio se književnom i jezikoslovnom radu. Stoga u tom razdoblju ne nalazimo Veberove članke s političkim temama u hrvatskim političkim listovima. Ponovno uvođenje ustavnoga sustava u Austrijskome Carstvu potkraj 1860. godine otvorilo je i hrvatskim intelektualcima mogućnost slobodnijega javnoga izražavanja vlastitih političkih shvaćanja.

Zanimljiviji Veberovi članci o političkim temama objavljeni su sredinom šezdesetih godina 19. stoljeća i zapravo su dopuna i svojevrsno javno obrazlaganje njegove političke djelatnosti u Hrvatskom saboru. U njima Veber objašnjava program Samostalne narodne stranke, političke skupine koja se izdvojila 1863., a u stranku se počela uobličavati potkraj 1865. godine.⁷¹ U prvome od tih članaka, članku »Razlaganje programa«⁷², Veber reagira na članak »Borba stranakah«, objavljen u *Pozoru*, u kojem se program nove stranke uspoređuje s programom stranke okupljene oko lista *Pozor* i pronalaze se brojne sličnosti. Te sličnosti Veber tumači istim temeljem programa obiju stranaka te analizira komentare iznesene u tom listu o novoj stranci i uglavnom ih odbacuje kao neutemeljene. Odbacuje tvrdnje da je nova stranka za svoje glasilo odabrala list *Domobran*, da je Ivan Mažuranić »glava« te stranke koja se oformila na temelju nacrtu programa, koji je uglavnom sastavio Avelin Čepulić, a dotjerivan je u odboru te da je zaključujuće zastupstvo, zajedničko predstavničko tijelo, koje predlaže Samostalna stranka, »reichsrath redivivus«. Tu posljednju tvrdnju Veber ocjenjuje tendencioznom i navodi razlike između toga tijela i Carevinskoga vijeća. Zaključujuće zastupstvo proizvod je dogovora između hrvatskoga naroda i kralja uz sporazum s Ugarskom, ako na njega pristane; u njemu će biti ravnopravni svi pozvani čimbenici, tj. narodi/zemlje Monarhije; o tome hoće li biti ustrojeno s jednim ili dva doma, odlučit će hrvatski narod u dogovoru s kraljem i sa svim ostalim pozvanim čimbenicima; u to će tijelo hrvatski predstavnici ući samo ako u njega uđu predstavnici svih naroda koji žive u Austrijskome Carstvu i ako se prije toga oživotvori cjelokupnost Trojedne Kraljevine. Temelj te politike je potpuna pravna neovisnost Trojedne Kraljevine od Ugarske, utemeljena na članku 42./1861., ozakonjena kraljevskim otpisom od 8. studenoga 1861. Državopravna pitanja mogu se rješavati na nekoliko načina: da ih svaka

⁷¹ Samostalnu narodnu stranku činili su secesionisti Narodno-liberalne stranke, među kojima su najvažniji bili: Ivan Mažuranić, Avelin Čepulić, Maksimilijan Prica, Ivan Kukuljević, Ambroz Vranyczany, Ljudevit Vukotinić, Adolfo Veber, Ivan Vončina, Nikola Krestić i drugi. Na temelju Pricine izjave, dane u Saboru 1861. i usvojene kao saborski članak 42., koja je, polazeći od državopravne samostalnosti Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, priznavala postojanje zajedničkih interesa obrambene, financijske i gospodarske naravi između hrvatskih zemalja i drugih austrijskih zemalja te slijedom toga i postojanje zajedničkih poslova. U kontekstu neriješenih državopravnih pitanja između Trojedne Kraljevine i Ugarske te svjesni odnosa snaga između tih zemalja, pristaše Samostalne narodne stranke smatrali su da će za Hrvatsku biti bolje ako postigne sporazum s Austrijom prije no što to učini Ugarska. Naime, tom bi nagodbom Hrvatska ostvarila teritorijalnu cjelovitost, tj. inkorporaciju Dalmacije i Vojne krajine, nakon čega bi ojačala i stvorila si bolje uvjete za rješavanje državopravnih pitanja s Ugarskom. Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, Prvi dio, Zagreb, 1990., 181–182.

⁷² A. V e b e r, zastupnik čabarski, »Razlaganje programa«, *Pozor*, br. 10. od 24. 11. 1865., objavljen i u *Djelima Adolfa Vebera*, nav. dj., sv. V., Zagreb, 1889., 274–281.

zemlja rješava samostalno, da Trojedna Kraljevina ta pitanja rješava zajedno s Ugarskom putem dualizma ili da ih svi narodi rješavaju zajedno u federalističkom uređenju. Veber i njegovi istomišljenici preferiraju federalizam i priznaju postojanje zajedničkih poslova koje bi obavljali zajedničko predstavničko tijelo i njemu odgovorna vlada. Ako se prema tome modelu ne bi mogla urediti zajednička država, nova stranka zalaže se za to da sve ostane *in statu quo*. Odbacujući primjedbu da je program previše općenit, Veber tvrdi da je to uobičajeni način sastavljanja programa, a o zajedničkim poslovima i o ustroju toga zajedničkog tijela ne može odlučivati samo jedna stranka niti samo jedan narod, jer su to pitanja koja se tiču svih naroda Monarhije.⁷³

Program nove stranke Veber je branio još nekoliko puta polemizirajući o toj temi s njegovim kritičarima. U članku »Obrana osobe i stvari«⁷⁴ Veber uglavnom ponavlja svoje tvrdnje da Samostalna narodna stranka nije izabrala *Domobran* za svoje glasilo te da Mažuranić nije »glava« nove stranke.⁷⁵ Tu posljednju tvrdnju Veber objašnjava tako da je prema njegovu mišljenju glava stranke onaj čije misli prevladavaju u stranci i koji upravlja strankom. Glavne ideje iznesene u programu stranke izvorno su ideje Avelina Čepulića i konačno su uobličene u odboru koji upravlja strankom. Mažuranić, kao jedan od najuglednijih članova, predsjedava sastancima članova stranke. Veber uredništvu lista *Pozor* predbacuje nedosljednost i izvrtanje stvarnosti te da nije htjelo objaviti njegov članak u kojem polemizira s listom *Zukunft*. Pozivanje *Pozora* na pisanje drugih listova o programu nove stranke Veber ocjenjuje neutemeljenim, tendencioznim i iskrivljenim.⁷⁶

Spomenuti članak Adolfa Vebera, u kojem polemizira s listom *Zukunft*, objavljen je u *Domobranu*.⁷⁷ U njemu Veber odbacuje kritike iz lista na njemačkom jeziku da je program Samostalne stranke neizvjestan i »centralističko-reichsratičan« zbog uporabe pojmova »skupno zastupstvo (Reichsvertretung) i odgovorna vlada (Ministerverantwortlichkeit)« te zbog toga što u toj stranci ima članova koju su u Hrvatskoj bili na vlasti za vrijeme Schmerlingove vlade. Upućuje na svoj članak u *Pozoru*, u kojem je objasnio razlike između Carevinskoga vijeća i skupnog zastupstva. Napominje da su samostalci u svoj program unijeli načelo odgovorne vlade upravo zato kako bi odagnali sumnju da simpatiziraju Carevinsko vijeće utemeljeno na Veljačkom patentu. Upozorava također da Samostalna stranka smatra kako Trojedna Kraljevina u dogovoru s Ugarskom i krunom ponajprije treba definirati zajedničke poslove za cijelu Monarhiju, a pritom bi si Ugarska i Trojedna Kraljevina kao autonomne poslove trebale sačuvati one poslove koji su pripadali ugarskoj kruni. Polazeći od čl. 42. iz 1861., pristaše Samostalne stranke ne žele prejudicirati budući odnos Trojedne Kraljevine i Ugarske prije no što se o tome provede saborska rasprava. Kao sredstvo za uklanjanje razmirica predlaže da i tzv. fuzijska stranka iznese svoj program.

⁷³ Isto.

⁷⁴ A. V e b e r, zastupnik čabarski, »Obrana osobe i stvari«, *Domobran*, br. 286. od 14. prosinca 1865., objavljen i u *Djelima Adolfa Vebera, nav. dj.*, sv. V., 289–300.

⁷⁵ Izbor Mažuranića za vođu nove stranke u javnosti bi zacijelo izazvalo nezadovoljstvo, jer je taj političar kao donedavni hrvatski kancelar tada bio vrlo nepopularan u Hrvatskoj zbog provođenja omražene politike vlade premijera Schmerlinga.

⁷⁶ A. V e b e r, zastupnik čabarski, »Obrana osobe i stvari«, *Domobran*, br. 286. od 14. prosinca 1865.

⁷⁷ A. V e b e r, zastupnik čabarski, »Odgovor 'Zukunftu'«, *Domobran*, br. 280. od 6. 12. 1865., objavljen i u *Djelima Adolfa Vebera, nav. dj.*, sv. V., 494–497.

Genezu i program te političke skupine u knjižici *Fuzija* iznio je Lazar barun Hellenbach. Autor je nastojao dokazati da je na početku zasjedanja Hrvatskog sabora 1865. politika fuzije bila najbolja za Hrvatsku. Dokazujući svoju tezu ustvrdio je da u Austriji postoje tri velike političke stranke – centralistička, dualistička i federalistička, a uz poneke razlike takve su se stranke razvile i u Hrvatskoj. Kao glavni razlog nastanka fuzije navodi politiku centralističke stranke, koja je preko Hrvatske dvorske kancelarije tjerala Hrvate u Carevinsko vijeće. Zato su se druge dvije stranke u Hrvatskoj udružile protiv takve politike na sljedećim načelima: ustav se smije mijenjati samo ustavnim putem; premda Trojedna Kraljevina ima pravo s Bečom neposredno raspravljati o svojim državnopravnim odnosima, ipak ne može utvrditi uvjete pod kojima je spremna neka svoja prava ustupiti zajedničkoj državi dok se ne riješi ugarsko pitanje, a odnos Trojedne Kraljevine prema Ugarskoj nije riješen. Zato Trojedna Kraljevina, doduše, smije odlučivati o svojim autonomnim poslovima i prije no što se urede odnosi između Beča i Pešte, ali ne smije odlučivati o tome »kamo i kako da prenese ostalo svoje državno pravo«, tj. o zajedničkim poslovima. Hrvatska dvorska kancelarija zabranom *Pozora* natjerala je protivnike da se fuzioniraju na temelju spomenutih načela, a glavna svrha fuzije u početku je bio otpor centralističkoj politici Schmerlingove vlade. Možda bi se fuzija i raspala da je došla na vlast. Uvjeren da je glavna svrha države promicanje blagostanja njezinih građana, fuzija je prema Beču vodila politiku zakonitosti ili legitimiteta, a u odnosu na Peštu vodila je politiku »koristljivosti ili oportuniteta« da bi stvorila novu zakonitost. Temelj politike fuzije bio je članak 42. iz 1861., a protiv sebe imala je »centralističku ili februalističku« stranku, tj. Samostalnu narodnu stranku. Premda Hellenbach ne dvoji o dobroj nakani samostalaca, misli da njihova politika, koja teži za ostvarenjem slobode, samostalnosti i neovisnosti, neće uroditi plodom, kao što nije bila uspješna ni 1848. godine. Taj autor misli da je fuzija nositelj buduće hrvatske politike i da će se centralisti i unionisti udružiti i osnovati konzervativnu stranku.⁷⁸

U svojoj ocjeni spomenute knjižice Veber Hellenbachu predbacuje mnogo proturječnosti, neistinitih podataka, pogrešnih zaključaka i samovoljnih tvrdnji. Priznaje da je politika Hrvatske dvorske kancelarije, koja je Hrvatsku nastojala odvesti u Carevinsko vijeće, prirodno potaknula nastanak fuzije. No nakon pada Schmerlingove centralističke vlade i dolaska na vlast »antireichsratsističke vlade«, nakon što je Hrvatska dvorska kancelarija opozvala svoje prijeporne naredbe i ponovno dopustila izlaženje *Pozora*, prema Veberovu mišljenju, nestali su uzroci zbog kojih je nastala fuzija. Odbacuje Hellenbachovu tvrdnju da Trojedna Kraljevina smije odlučivati o svojoj autonomiji, ali da ne smije odlučivati o prenošenju svojega državnog prava prije no što se riješi ugarsko pitanje. Kao jedan od dokaza svoje tvrdnje Veber navodi da je Trojedna Kraljevina već odlučivala o državnopravnim odnosima bez Ugarske donoseći zakonski članak 42. na Hrvatskome saboru 1861., koji i fuzija prihvaća kao zakonit. Nakon što je vladar ukinuo Veljački patent i odlučio postaviti nove temelje države putem sporazuma svih naroda i krune, Trojedna Kraljevina može sama pregovarati s Bečom. Znajući da Hrvatska više nije obvezna na savez s Ugarskom te da Ugarska neće prihvatiti sve uvjete iz članka 42., Samostalna je stranka ispravno radila

⁷⁸ A. V e b e r, »Antifuzija«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. V., 317–346. Hellenbachove teze o genezi i programu fuzije Veber iznosi na str. 317–322.

kad se zalagala za samostalno dogovaranje Hrvatske s Bečom. Pozivajući se na Dnevnik Sabora Veber Hellenbachu predbacuje da je naveo veći broj saborskih zastupnika pristaša fuzije nego što je u stvarnom odnosu snaga. Osuđuje i nabraja nezakonite postupke fuzije u Saboru i pritisak na predsjednika Sabora radi stjecanja većine u Saboru. Za razliku od svojega oponenta, Veber smatra da se Trojedna Kraljevina i u odnosu prema Beču i prema Pešti treba držati legaliteta, tj. članka 42., koji je Beč prihvatio, a Pešta nije. Smatra da nije pravedno Samostalnu stranku zvati centralističkom zbog nekolicine njezinih članova, ranije pristaša Carevinskoga vijeća, niti februarističkom, jer je ona u svom programu jasno odbacila Veljački patent. U pozadini takvih naziva stoji želja da je se kompromitira. Veber tvrdi da su pristaše novu stranku nazvali samostalnom jer žele samostalno pregovarati s Bečom, a ne kao njihovi politički oponenti u zajednici s Ugarskom. Samostanci su u svom programu tražili jednakost svih naroda koji žive u Austriji i dali bi im političke mehanizme za obranu od svih natražnjačkih težnji. Za razliku od samostalaca, koji se zalažu sa samostalnih pregovora Hrvata s Bečom, ako Mađari ne bi htjeli pregovarati s Hrvatima, fuzija je, prihvaćanjem načela da Trojedna Kraljevina mora preko Pešte pregovarati s Bečom, izrazila za svoju zemlju pogibeljno načelo solidarnosti. Na kraju Veber Hellenbachu predbacuje subjektivnost i pristranost u ocjenjivanju članova Samostalne stranke, dok za sebe tvrdi da to nije činio i da mu je istina iznad svega.⁷⁹

Političke borbe u Saboru izravno su se odrazile na medijskom planu u još jednome spornom pitanju. U uvodniku *Pozor* je ustvrdio da narodni zastupnik ne može opozvati svoju odluku o polaganju saborskoga mandata kao što je to učinio Adolfo Veber. Prozvani Veber tu tezu opovrgava s logičkog i pravnog aspekta, tvrdeći da saborski zastupnik ima pravo opozvati svoju odluku i otkriva da je u pozadini cijele priče činjenica da krug ljudi oko lista *Pozor* i Veber nemaju ista politička stajališta.⁸⁰

Svakodnevni posao ravnatelja gimnazije i aktivno sudjelovanje u radu Hrvatskoga sabora Veberu nisu ostavljali mnogo vremena za publicističku aktivnost. Krajem šezdesetih godina 19. stoljeća nastalo je opsežnije publicističko djelo, pisano u obliku brošure, koje je, čini se, prvi put objavljeno u njegovim sabranim djelima. Riječ je o tekstu »Poviest nagode s Ugarskom«, prvi put objavljenom 1889. godine.⁸¹ U toj brošuri autor iz perspektive aktivnoga sudionika opisuje političku situaciju u Trojednoj Kraljevini i Habsburškoj Monarhiji od 1861. do sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe. Prikazuje genezu nastanka Samostalne narodne stranke, kojoj je i sam pripadao, analizira stranačke programe i političke ciljeve, nastojanje da se oni realiziraju u Hrvatskom saboru, rasprave u Saboru i saborske dokumente stavlja u širi kontekst političkih prilika u Ugarskoj i u cjelokupnoj Monarhiji, a kao završni čin drame preuređenja Habsburške Monarhije opisuje političke okolnosti u kojima je nastala Hrvatsko-ugarska nagodba i njezin nastanak. Prikazuje događanja iza kulisa tadašnje hrvatske politike i nastoji racionalno i nepristrano ocijeniti ciljeve, domete i političko djelovanje onodobnih stranačkih skupina i pojedinaca. Pritom je kritičan ne samo prema političkim protivnicima, pripadnicima Narodno-liberalne stranke i Unionističke stranke, nego i prema političkom djelovanju i motivacijskoj uvjetovanosti članova

⁷⁹ *Isto*, 322–346.

⁸⁰ »Polaganje mandata«, *Sviet*, br. 2. od 4. 4. 1866., tiskano i u *Djelima Adolfa Vebera*, sv. V., 282–288.

⁸¹ Taj je tekst objavljen u *Djelima Adolfa Vebera*, sv. V., 347–493.

vlastite stranke.⁸² Unatoč nastojanju da objektivno prikaže politička zbivanja, Veber se pokatkad ne može izdići iznad vlastite stranačke pripadnosti i osobnih (ne)simpatija. Bez obzira na time uvjetovane nedostatke, spomenuta je brošura važan izvor za proučavanje tog vrlo važnog razdoblja hrvatske politike.

Kao ilustraciju Veberova pristupa problematici, načina izvođenja zaključaka te zanimljivog, a pokatkad i duhovitog stila pisanja navodim njegova zaključna razmatranja u spomenutoj brošuri: »Kad čovjek pozorno motri tečaj ovih stvari vidi jasno, da je bečka vlada za ministra Belcreda⁸³ radila za federaciju svih kraljevinah i zemaljah carevine, zastupanih u centralnom parlamentu gledom na razpravljanje zajedničkih posalah. Tu su težnju dosljedno podupirali Samostalci, a Kazinaši⁸⁴ opet dosljedno radili za dualizam i za realni savez s Ugarskom, dočim su se Špitalci⁸⁵ vrtjeli kao muhe bez glave, dok nisu napokon nekako sjeli na med, koji jim se je medjuto pretvorio žučju. Da se je hrvatski sabor, komu je bila namijenjena prva uloga, namah s početka očitovao za federaciju, bila bi se možda mogla ostvariti ta liepa i za Slavjane u Austriji jedino spasonosna ideja. Što smo stekli i ovako povoljnu nagodu, moramo zahvaliti najprije odlučnoj želji Njegova Veličanstva, koje je svakako hotilo, da se obrani autonomija Troj. Kraljevine, zatim uvidjavnosti razboritoga Deaka⁸⁶, koji je družicom želio imati zadovoljnu zemlju, napokon i domoljublju Kazinašah, koji su se, možda povodom saborskih razpravah, jako razlikovali od starih Magjaronah. Ako je narod zadovoljan s tim stanjem, neimam ništa prigovoriti; ja nisam nikad bio zanj zauzet, a da sam imao pravo, dokazuju uz ostalo majgarski cimeri. Ovu sam pako poviest zato napisao, da potomci uvide, što jim treba, što li netreba raditi.«⁸⁷

Nakon svršetka rada Hrvatskog sabora i nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe Veber se prestao baviti politikom. Slijedom toga i iz njegova publicističkog djelovanja nestaju političke teme, a njihovo mjesto zauzimaju članci o različitim jezičnim pitanjima i o prosvjetnim temama. Prosvjetnom tematikom Veber je bavi u dva polemička članka. U prvome od njih⁸⁸ Veber odgovara na optužbe anonimnog autora iznesene u članku »Temelj i krov narodne prosvjete« u br. 64. lista *Obzor*. Naime, Veber je u svome govoru u povodu osnivanja društva »Narodne učione« upozorio učitelje pučkih škola neka paze da u svome radu ne postupe kao hrvatski narod, koji je »hoteći graditi sgradu narodnje prosvjete, bio prisiljen početi graditi od krova«, tj. previše se energije i truda ulagalo u visoku znanost i umjetnost, a premalo se pozornosti posvećivalo pučkoj prosvjeti. Anonimni autor Veberu predbacuje da je tom tvrdnjom ponizio Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti i Zagrebačko sveučilište u osnivanju te njihova utemeljitelja, biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Veber odbacuje te optužbe i primjerima iz kulturnog života hrvatskog naroda ilustrira svoju tezu da je u početku trebalo tako raditi kako bi se iz sna trgnuli učitelji naro-

⁸² Isto.

⁸³ Richard Belcredi, tadašnji predsjednik austrijske vlade.

⁸⁴ Pripadnici Ustavno-narodne (unionističke) stranke, nazvani tako prema mjestu sastajanja njihova saborskoga kluba – nekadašnjem mađaronskom Kazinu.

⁸⁵ Saborski zastupnici, članovi Narodno-liberalne stranke, koji su sastanke svojega saborskoga kluba održavali u velikoj dvorani bolnice.

⁸⁶ Ferenc Deák, mađarski političar.

⁸⁷ »Poviest nagode s Ugarskom«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. V., 492–493.

⁸⁸ A d o l f o V e b e r, kanonik zagrebački, »Odgovor gospodinu piscu iz Slavonije«, *Obzor*, br. 68. od 24. 3. 1874. i 69. od 26. 3. 1874.; također objavljen u *Djelima Adolfa Vebera*, sv. V., 498–509.

da, ali kasnije je trebalo uložiti više truda u pisanje pučkih knjiga i izgradnju pučkih škola. Premda priznaje da postoji napredak u širenju pučke prosvjete, Veber upozorava da materijalna i pedagoška razina pučkih škola u Hrvatskoj niti izdaleka ne zadovoljavaju. Kao što svaka stabilna zgrada mora imati temelje, stupove i krov, tako i zgrada narodne prosvjete mora imati temelje – dovoljan broj kvalitetnih pučkih škola, stupove – primjereno i kvalitetno srednje obrazovanje te krov, odnosno sveučilište i akademiju. Strossmayeru kao velikome meceni nesumnjivo pripada slava i zahvalnost naroda, ali neumjesno laskanje anonimnog autora ne znači da on biskupa više poštuje nego Veber, koji mu ne laska.⁸⁹ Nastavljajući polemiku s istim anonimnim autorom Veber je odbacio njegove argumente kao sadržajno i logički neutemeljene, a zaključno je ponovio svoju osnovnu tezu: »Zato s radnjom oko akademije i sveučilišta treba spojiti radnju oko pučke prosvjete, i to tim veću, čim je ova posljednja narodu potrebija i korisnija.«⁹⁰

Ovim člankom završavam prikaz višedesetljetne publicističke aktivnosti Adolfa Vebera. Tu je prisutna poveznica i na simboličkoj razini – prosvjetna djelatnost i pisanje bili su nevidljive unutarnje niti koje su spajale vrlo raznovrsne aspekte Veberova javnog djelovanja.

IV. Adolfo Veber u Hrvatskom saboru

Središnje teme kojima se Veber bavio u svojem publicističkom radu bile su i najvažnije teme oko kojih se koncentriralo njegovo političko djelovanje u Hrvatskom saboru.

Adolfo Veber u dva je mandata bio zastupnik u Hrvatskome saboru. Godine 1861. predstavljao je slobodni grad i kotar Bakar⁹¹, a 1865.–1867. bio je zastupnik kotara Čabar.⁹² Na tom je Saboru izabran za jednoga od četiri saborska bilježnika.⁹³ Za vrijeme svojega prvoga zastupničkog mandata Veber je bio član sljedećih saborskih odbora: IV. Odbora za verifikaciju izbora zastupnika, Odbora za izradu saborskog poslovnika, V. stalnog saborskog odsjeka, Odbora za reviziju dnevnika i kontrole brzopisaca, zatim Peticionalnoga odbora, Znanstvenog odbora za jugoslavensku akademiju, Odbora za sastav predstavke glede cjelovitosti zemlje, Odbora za stilizaciju članka o odnošenju Trojedne Kraljevine prema kruni i Kraljevini Ugarskoj, sudjelovao je u radu Odbora za konačnu redakciju adrese na kraljevske propozicije, Odbora za proučavanje pisma patrijarha Rajačića, Odbora za izradu zakonskog članka o narodnom kazalištu, Odbora za upravu narodnog kazališta te Odbora za raspravljanje prijedloga o ratarsko-šumarsko-gospodarskoj školi u Križevcima.⁹⁴ U svome drugom saborskom mandatu Veber je bio izabran u sljedeće saborske odbore: u II. verifikacijski odsjek, Odbor za uklanjanje zapreka za nastavak rada Sabora, u IV. odsjek, u Odbor za izradu adrese, Ad hoc odbor za akademiju, muzej i sveučilište,

⁸⁹ *Isto.*

⁹⁰ Adolfo Veber, k. z., »Zadnja moja rieč«, *Obzor*, br. 85. od 15. 4. 1874.

⁹¹ Ivo PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000., Prvi svezak: 1848.-1867. (Hrvatski državni sabor, sv. I.)*, Zagreb, 2000., 236.

⁹² *Isto*, 353.

⁹³ *Isto*, 357.

⁹⁴ *Kronologički i alfabetski našastari k stenografskim zapisnicima Sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije za godinu 1861. (Našastari Sabora 1861.)*, Zagreb, 1899., 761–763, 768–769, 774, 776–778.

zatim u Povjerenstvo za izbor članova Akademije, u Odbor za jugoslavensku akademiju, sveučilište i muzej, Znanstveno-naukovni odbor te u Odbor koji je trebao izraditi naputak za kraljevinsko poslanstvo za pregovore s poslanstvom Ugarskoga sabora.⁹⁵

Rezultat njegovih političkih i društvenih interesa, a zacijelo i izbora u saborske odbore jest njegov rad u Saboru koji se može grupirati oko nekoliko najvažnijih pitanja: državnopravnih, prosvjetnih i drugih kulturnih pitanja.

Državnopravna pitanja o kojima je Veber govorio na Saboru odnosila su se na pitanje teritorijalne cjelovitosti Trojedne Kraljevine, reguliranja njezina odnosa prema Ugarskoj, koji je prekinut 1848. godine, te pitanja unutarnjeg uređenja Habsburške Monarhije, odnosno slanja hrvatskih poslanika u Carevinsko vijeće.

Vrlo važno državnopravno pitanje, koje je trebao riješiti Hrvatski sabor na svome zasjedanju 1861. godine, bio je odnos Trojedne Kraljevine prema Ugarskoj, nakon što je ban Josip Jelačić zbog neprihvatljive mađarske politike 1848. prekinuo sve državnopravne veze Hrvatske s Ugarskom. U govoru o budućem odnosu s Ugarskom Veberova je početna premisa bila da »neima za narod većega blagostanja, nego gdje se sa slobodnom narodnošću spaja i državna sloboda«.⁹⁶ Pozvao je na oprez jer Ugarska ne poziva Hrvate na savez i ne jamči im ustavnu slobodu, nego osiguranje ustava protiv vanjskih napadača i ne želi im osigurati narodnost. Usporedio je Bachov sustav i postupanje Mađara prema nemađarskim narodima u Ugarskoj prije 1848. godine i pronašao je brojne sličnosti. I jedni i drugi raznim su povlasticama nastojali pridobiti pristaše iz drugih naroda namještajući ih na niže položaje u državnoj službi, služili su se birokracijom za ostvarenje svojih političkih ciljeva, u školama u Hrvatskoj nastojali su organizirati učenje svoga jezika, u svakodnevnoj praksi ograničavali su uporabu svih drugih jezika, osim njemačkog, odnosno mađarskog u zakonodavnoj vlasti, u svim razinama uprave, u školstvu i u crkvi. Pomađareni, odnosno ponijemčeni pripadnici drugih naroda napredovali su u službi, a oni koji se nisu htjeli odreći svoje narodnosti nisu mogli napredovati. Taj se pritisak odrazio i na privatni život, tj. na čestu uporabu njemačkog jezika u svakodnevnoj komunikaciji te na rjeđe izjašnjavanje pripadnika slavenskih naroda u Ugarskoj kao Slavena. Takve tendencije nastavljaju se i početkom šezdesetih godina 19. stoljeća. Prema Veberovu mišljenju i Nijemci i Mađari provode sličnu politiku i imaju iste ciljeve u odnosu na druge narode pa se Hrvati ne mogu nadati da će bilo od Nijemaca bilo od Mađara dobiti puno dobrog. Zato se Veber zalaže za provođenje politike Hrvatskoga sabora iz 1848. godine, tj. da svaka pokrajina Monarhije zadrži autonomiju, a zajedničke poslove, nužne za uspješno funkcioniranje zajedničke države, trebao bi rješavati ustavnim načinom izabrani parlament. Budući da ni Nijemci ni Mađari neće prihvatiti jedinu spasonosnu ideju »federacije Austrije«, Hrvati moraju tražiti ustavne saveznike, a to su Mađari. To je, prema njegovu mišljenju, za Hrvate manje zlo, jer ustavne institucije pružaju veću zaštitu i jer je mađarski jezik manje opasan zato što ga

⁹⁵ *Kronologički i alfabetski našastari k stenografičkim zapisnicima Sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije za trogodište 1865.-1867. (Našastari Sabora 1865.-1867.)*, Zagreb, 1901., 8, 27, 58, 63, 85, 259, 524 i 739.

⁹⁶ *Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držana u glavnom gradu Zagrebu god. 1861. (Dnevnik Sabora 1861.)*, Zagreb, 1862., 232–236, citat sa str. 242. Taj »Govor o savezu s Ugarskom« tiskan je i u *Djelima Adolfa Vebera*, sv. V., 241–259.

u Hrvatskoj gotovo nitko ne govori. Potiče Hrvate na produblјivanje ljubavi prema vlastitome jeziku i narodnosti i smatra da će to ostaviti snažan dojam i na Mađare. Odbacio je tvrdnje nekih zastupnika da je povratak ustava u Monarhiji najvećim dijelom zasluga Mađara, to je zasluga svih naroda. Tvrdnje nekolicine zastupnika da je pod Austrijom sve bilo zlo, dok je pod Ugarskom sve bilo dobro, Veber argumentirano odbacuje kao neutemeljene i kao pozitivne rezultate austrijske centralističke vladavine navodi kvalitetne zakone i školski sustav kvalitetniji nego u Ugarskoj. Odbacio je i tvrdnje da se Hrvati više ne trebaju bojati za svoju narodnost i ustvrdio je: »Današnji je viek viek narodnosti, pa zato treba da glede narodnosti budemo najviše na oprezu.«⁹⁷ Veber je vrlo racionalno, pragmatično i realno ocjenjivao tada aktualni politički položaj Hrvatske, ali Sabor nije donio konačnu odluku u pitanju budućeg odnosa prema Ugarskoj prije nego je raspušten.

Na govor o odnosu Trojedne Kraljevine prema Ugarskoj sadržajno i interpretacijski nadovezao se Veberov govor o (ne)slanju hrvatskih poslanika u Carevinsko vijeće. Veber je smatrao svojom dužnošću upozoriti hrvatski narod na opasnosti koje mu prijete od pretijesnog povezivanja s Mađarima i Nijemcima i uvjeriti ga da samostalno može graditi svoju sreću. Hrvati nisu zadovoljni tada aktualnim ustavom, Listopadskom diplomom, jer Hrvatskoj nisu priznate dvije glavne točke za koje su se borili – zajednički ustav, koji su 800 godina uživali zajedno s Mađarima i bez kojega nije dovoljno osigurana njihova narodnost, te narodna autonomija. Veber je ustvrdio da Hrvatska želi savez s Ugarskom jer hrvatski političari misle da bi tako mogli lakše ukloniti opasnost za vlastitu narodnost koja joj prijete od Austrije. Hrvatski bi sabor mogao poslati zastupnike u Carevinsko vijeće ako bi i druge pokrajine dobile ustav koji bi im zajamčio unutarnju autonomiju i ako bi se Hrvatima vratila uskraćena prava i teritorijalna cjelovitost. Veber ne vjeruje da bi se neustavna austrijska vlada mogla skloniti na to da svim pokrajinama da pravi ustav, niti bi ga one mogle obraniti od svih napada. Osim toga, vlada bi uz pomoć birokracije i izborne geometrije u zemljama s mješovitim nacionalnim sastavom mogla urediti da u Carevinsko vijeće uđu uglavnom ljudi koji će podržavati njezinu politiku. Veber misli da bi Hrvati ulaskom u Carevinsko vijeće žrtvovali svoja prava, a ništa ne bi dobili zauzvrat, jer bi ih uvijek nadglasali. Zbog toga se protivi slanju hrvatskih zastupnika u Carevinsko vijeće dok i Ugarska ne pošalje svoje zastupnike. Predložio je da bi Hrvatska s vladarom trebala sklopiti poseban ugovor u kojem bi se definirali uvjeti pod kojima bi htjela sudjelovati u raspravama o svim zajedničkim poslovima.⁹⁸ Zbog odbijanja Hrvatske da pošalje svoje predstavnike u Carevinsko vijeće te zbog rezolutno iznesenih zahtjeva za vraćanjem Trojednoj Kraljevini njezina starodavanog ustava i za sjedinjenjem Vojne krajine i Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom vladar je svojim reskriptom od 8. studenoga 1861. izrazio nezadovoljstvo dotadašnjim radom Hrvatskog sabora i njegovim zahtjevima i raspustio ga.⁹⁹

Budući da niti pitanje odnosa Trojedne Kraljevine prema Ugarskoj niti pitanje slanja hrvatskih zastupnika u Carevinsko vijeće nisu bili riješeni zbog prijevremenog raspuštanja Sabora 1861., ta je pitanja trebao riješiti novi saziv Hrvatskoga sabora, koji se sastao 12.

⁹⁷ *Dnevnik Sabora 1861.*, 232–236, citat sa str. 236.

⁹⁸ *Dnevnik Sabora 1861.*, 577–579, također tiskano kao »Govor o carevinskom vieću« u: *Djela Adolfa Vebera*, sv. V., 260–266.

⁹⁹ O tome usp. I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, sv. I., 331–333.

studenoga 1865. u Zagrebu. I u novom sazivu Sabora Veber se izjasnio za teritorijalnu cjelovitost Trojedne Kraljevine i za ukidanje Vojne krajine kao preduvjeta za duševni napredak naroda i razvitak narodnoga jezika.¹⁰⁰ Govoreći o državnom pravu Trojedne Kraljevine u specijalnoj debati, Adolfo Veber ostao je pri svome stajalištu iz 1861., naime, da su i Mađari i Nijemci jednako pogibeljni narodu Trojedne Kraljevine, jer i jedni i drugi žele gospodariti drugim narodima. Razlika je u tome što bi to Mađari činili na temelju zakona donesenih majorizacijom, a Nijemci na osnovi naredaba. Prema Veberovu mišljenju hrvatska se politika mora temeljiti na svome pravu, a Sabor treba razjasniti koji je sadržaj toga prava. Odbacuje tezu da Hrvati imaju zajedničko državno pravo s Mađarima pa stoga jedan i drugi narod samo zajedno mogu rješavati državna pitanja. To se protivi vladarevoj izjavi da Hrvati o tome trebaju raspravljati i dogovarati se s Mađarima, što odbacuje nametanje bilo kakvih rješenja, a također je protivno interesima hrvatskoga naroda. Veber smatra kontradiktornom tezu da se Hrvati bez Mađara ne mogu upuštati u rješavanje državnopravnih pitanja uzme li se u obzir da je Hrvatski sabor priznao postojanje zajedničkih poslova za cijelu Monarhiju i govorio o zajedničkoj formi raspravljavanja tih pitanja, ne pitajući se hoće li na to pristati i Mađari. Tvrdi također da se Trojedna Kraljevina bilateralnim ugovorom s Ugarskom nije odrekla svojih prava, nego je u sklopu municipalnih prava izrijeком zadržala pravo primiti ili ne primiti zakone stvorene na zajedničkom Ugarskom saboru. Budući da su Mađari svojim zakonima iz 1818. potkopali temelj ugovoru s Hrvatskom, ona je oslobođena obveza iz tog ugovora. Izašavši iz zajednice s Ugarskom, Trojedna Kraljevina iznijela je sa sobom i svoja kraljevinska prava, pa i pravo raspravljati o državnopravnim pitanjima, što joj je potvrdio i kralj. Veber smatra da Trojedna Kraljevina ima svoje državno pravo i da ono nije zajedničko s ugarskim državnim pravom. Zastupa program Samostalne narodne stranke, koji predviđa da će se Hrvatska dogovoriti s Ugarskom i nakon toga stupiti u dogovor s krunom. U samostalno dogovaranje s krunom Hrvatska će se upustiti samo ako nikako ne uspije postići dogovor s Ugarskom. Veber smatra korisnim za Hrvatsku da zajedno s Ugarskom, ako ova to želi, nastoji ostvariti što slobodniji ustav za sve narode u Monarhiji. Ako Ugarska ne pristane na promjenu izbornoga reda kojim bi se osigurali pravedni izbori, niti na zajedničko raspravljavanje zajedničkih poslova, onda Trojedna Kraljevina to pitanje mora rješavati sama. Misli da će biti nemoguće postići sporazum između Trojedne Kraljevine i Ugarske, jer obje strane prisvajaju Rijeku. Zbog toga će Hrvati morati raditi sami. Inzistira na tome da se u adresi Sabora izričito naglasi »da mi na svojih noguh stojimo, i da možemo učiniti, kako nas je volja, i to zato, da si niti sada, niti za budući kakav eventualitet nevezemo rukuh«.¹⁰¹

Komentirajući odbijanje Rijeke da izabere zastupnike za Hrvatski sabor i političko ozračje u tom gradu, Veber je izjavio da povijesni dokazi potvrđuju pravo hrvatskog naroda (»našeg naroda«) na Rijeku. Stranci koji žive u Rijeci i kojima je u interesu da ona ostane odvojena od Hrvatske huškaju narod protiv hrvatskih vlasti i uvjeravaju ga da će Rijeka, ako bude združena s Mađarskom, dobiti željezničku vezu s Mađarskom i porezne povlastice.

¹⁰⁰ *Dnevnik Sabora 1865.-1867.*, 183.

¹⁰¹ *Dnevnik Sabora 1865.-1867.*, 238, tiskano i pod naslovom »Govor o državnom pravu Trojedne Kraljevine«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. V., 301–311.

Sve to Rijeka neće dobiti, ako se združi s Hrvatskom, tvrde ti stranci mađarofili. Da bi se stanje u Rijeci dovelo u red, odnosno spriječile »pogrde, koje Riečani na naš narod siplju«, Veber je predložio da Hrvatski sabor u Rijeku pošalje svojega povjerenika, koji će provesti izbore. Za tu je funkciju predložio zagrebačkoga velikog župana Ivana Kukuljevića, koji uživa velik ugled i autoritet u javnosti i dobro govori talijanski jezik.¹⁰²

Veber je u Hrvatskom saboru branio interese svojega rodnoga grada i založio se za to da Sabor ne poduzima ništa što je protiv interesa Bakra kao trgovačkoga grada, a rješavanje nesuglasica između Bakra i okolnih općina da se odgodi dok se ne bude raspravljalo o konačnom uređenju domovine.¹⁰³ Daljnji razvoj trgovačkih i lučkih gradova Bakra, Rijeke i Kraljevice trebalo je unaprijediti proširenje granica slobodnih luka na bliže zaleđe tih gradova, čime bi se obuhvatile prometnice koje ih povezuju sa zaleđem. Veber je sastavio saborsku adresu vladaru kojom se traži reguliranje tog pitanja.¹⁰⁴

Prosvjetna pitanja o kojima je raspravljao Hrvatski sabor šezdesetih godina odnosila su se na ustroj gimnazija, osnivanje sveučilišta i akademije znanosti u Zagrebu. Svjestan da su za kvalitetno obrazovanje potrebni dobri temelji, Veber je zagovarao pučku školu s četiri razreda, koja bi buduće gimnazijalce mogla kvalitetno pripremiti za gimnazijsko obrazovanje. Ako se to ne ostvari, učitelji bi nadarenu djecu trebali privatno podučavati i pripremati ih za gimnaziju.¹⁰⁵ Istom je cilju usmjeren i prijedlog za uvođenjem ispita kojim bi se provjerilo znanje hrvatskoga jezika prije upisa učenika u gimnaziju te da se i u Vojnoj krajini u školama uče osnove hrvatskog jezika.¹⁰⁶ Založio se za to da se izdavanje školskih knjiga na hrvatskom jeziku preda u nadležnost Hrvatskoga kraljevskog namjesničkog vijeća.¹⁰⁷

A. Veber je vrlo aktivno sudjelovao u izradi zakonske osnove o gimnazijama i u raspravama o tom pitanju u specijalnoj debati, a nakon svake saborske sjednice na kojoj se raspravljalo o tome formulirao je dotične saborske zaključke i predložio ih je na usvajanje na sljedećoj saborskoj sjednici.¹⁰⁸ Založio se za to da se gimnazija ustroji sa osam razreda, umjesto dotadašnjih šest. Osmogodišnje gimnazijsko školovanje imalo bi pozitivne obrazovne učinke, jer se u gimnaziji podučava velik broj predmeta iz kojih nije moguće steći kvalitetno znanje u šest godina, ali i jednako važan pozitivan odgojni učinak. Naime, osmogodišnja bi gimnazija još dvije godine (dakle najmanje do 18. godine učenikova života) u strogom redu i disciplini držala mladiće dok se ne oblikuju kao zrele osobe. To je osobito važno zbog toga jer su na fakultetima mladi ljudi prepušteni sami sebi i mogu raditi što hoće, uključujući i bavljenje aktivnostima upitne moralne vrijednosti poput pušenja, odlaska u gostionice i sl. Izrazio je misao da je vrlo važno ostvariti jednoobraznost

¹⁰² *Dnevnik Sabora 1861.*, 57, tiskano i kao »Rieč o Riečanih u Saboru hrvatskom«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. VIII., 99–101.

¹⁰³ »Na obranu Bakra«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. VIII., 105–107.

¹⁰⁴ »Predstavka sabora troj. Kraljevine na Nj. Veličanstvo glede protegnuća carinskih linijah u hrvatskom Primorju«, *Spisi saborski sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* (*Spisi saborski 1861.*), ur. Dragojlo Kušlan i Mirko Šuhaj, sv. III., Zagreb, 1862., 54.

¹⁰⁵ *Dnevnik Sabora 1861.*, 817.

¹⁰⁶ *Dnevnik Sabora 1861.*, 820.

¹⁰⁷ *Dnevnik Sabora 1861.*, 875.

¹⁰⁸ *Dnevnik Sabora 1861.*, 803.

obrazovnih institucija u Austriji, a osmogodišnje gimnazijsko obrazovanje u Hrvatskoj je posebno važno dok se ne ustroji sveučilište.¹⁰⁹ Radi stjecanja što je moguće obuhvatnijega znanja, Veber je predložio da se francuski i talijanski jezik u gimnazijama u Trojednoj Kraljevini uče kao »relativno obligatni predmeti«.¹¹⁰ U zakonskoj osnovi o gimnazijama odbor je predložio da se njemački jezik uči dva sata tjedno. To je izazvalo kritike pojedinaca potaknute nedavnim iskustvima nametanja njemačkoga jezika u svim granama uprave, sudstva i u školstvu za vrijeme neoapsolutističkog sustava. Odbacujući te kritike kao odraz nedovoljnog poznavanja prilika u hrvatskim gimnazijama, Veber se založio za njemački jezik kao sredstvo za stjecanje znanja u gimnazijama, jer su na tom jeziku napisana vrlo brojna znanstvena djela u različitim znanstvenim disciplinama. Ustvrdio je da je njemački jezik opasan zbog utjecaja na mogućnost gubitka nacionalnog i jezičnog identiteta i samosvijesti, ali ne zbog učenja u gimnaziji, nego zbog toga što ga djeca uče u roditeljskom domu od najranijeg djetinjstva i zbog njegove raširenosti u svakodnevnoj komunikaciji u Hrvatskoj. Svoju tvrdnju argumentira uspoređujući ga s mađarskim i francuskim jezikom, koji se u Hrvatskoj uče samo u školi i nisu ni približno toliko opasni, jer se učenjem samo u školama niti ne mogu tako dobro naučiti. U školama se uče gramatički oblici, konstrukcije i fraze, koje se uspoređuju s odgovarajućim konstrukcijama na »našem jeziku«, tj. na hrvatskom jeziku, i tako učenici stječu svijest o bogatstvu i razvijenosti svojega materinjeg jezika. Založio se za istiskivanje njemačkoga jezika iz uporabe u privatnim krugovima u Hrvatskoj.¹¹¹

No saborska je većina odbacila prijedlog odbora da se njemački jezik u gimnazijama u Hrvatskoj uči dva sata tjedno, ali nije odlučeno koji će jezik zamijeniti njemački.¹¹²

I u svome drugom mandatu saborskoga zastupnika Veber je aktivno sudjelovao u raspravama o prosvjetnim pitanjima. Podržao je prijedlog školskog odbora da se gimnazija u Varaždinu podigne na viši stupanj, ali nije podržao jednak prijedlog za gimnaziju u Požegi i realku u Karlovcu.¹¹³ Izjasnio se protiv prijedloga da se karlovačka gimnazija podigne na stupanj više gimnazije, jer je smatrao da su u Provincijalu dovoljne tri više gimnazije (u Zagrebu, Rijeci i Senju) zbog razmjerno malog broja učenika, ali i zbog nedostatka kvalitetnih učitelja. Misli da je bolje koncentrirati materijalna i pedagoško-didaktička sredstva i imati manji broj kadrovski i didaktički-materijalno kvalitetno opremljenih gimnazija, nego veći broj gimnazija niže kvalitete. Karlovcu kao trgovačkom središtu korisnija bi bila realka.¹¹⁴ Veber se usprotivio prijedlogu Odbora za uređenje sveučilišta, akademije i muzeja, čiji je član i sam bio, da se gimnazija premjesti u zgradu bolnice, jer je na previše prometnome mjestu, što bi ometalo normalno odvijanje nastave i jer zgrada ima neugodan miris, odnosno da se premjesti u staru zgradu gradske vijećnice, jer se, prema

¹⁰⁹ *Dnevnik Sabora 1861.*, 804. Tiskano i pod naslovom »O preustrojanju gimnazijah« u *Djelima Adolfa Vebera*, sv. VIII., Zagreb, 1890., 108–110.

¹¹⁰ *Dnevnik Sabora 1861.*, 816.

¹¹¹ *Dnevnik Sabora 1861.*, 813–814, tiskano i kao »Govor o njemačkom jeziku na gimnaziji«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. V., 267–273.

¹¹² *Dnevnik Sabora 1861.*, 814.

¹¹³ *Dnevnik Sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1865/7.* (*Dnevnik Sabora 1865.-1867.*), Zagreb, 1867., 395.

¹¹⁴ *Dnevnik Sabora 1865.-1867.*, 396.

njegovu mišljenju, još najmanje dvadesetak godina neće graditi nova zgrada vijećnice na Jelačićevu trgu. Založio se za to da gimnazija ostane u zgradi u kojoj je tada bila, jer je ta zgrada primjerena za gimnaziju, ali ni izdaleka nije dovoljno velika za smještaj budućega sveučilišta, kako je predložio odbor. Veber je predložio da se sveučilište smjesti u neku drugu zgradu, ne preciziravši u koju.¹¹⁵ U argumentaciji smještaja važnih obrazovnih ustanova Veber se ponajprije vodio pedagoško-metodičkim razlozima, koji, čini se, ostalim zastupnicima nisu bili presudni.

U još jednom pitanju Adolfo Veber zastupao je interese obrazovnog sustava u Hrvatskoj. U raspravi o uređenju Sabora, tj. o novom izbornom redu s manjim brojem zastupnika, podržao je prijedlog dr. Pavla Muhića da se Pravoslavnoj akademiji dodijeli pravo glasa u Saboru. Polazeći od teze o važnoj ulozi školstva u državi kao temelja na kojem »počiva sve obrazovanje i blagostanje«, a da bi se izbjegla mogućnost da u Saboru o školstvu raspravljaju isključivo nestručnjaci, ako u Sabor ne bude izabran niti jedan zastupnik koji je profesionalno vezan za školstvo, Veber je predložio da se Pravoslavnoj akademiji kao predstavniku cjelokupnog školstva u Hrvatskoj dodijeli glas u Hrvatskome saboru.¹¹⁶

O Veberovu ugledu u hrvatskoj javnosti u drugoj polovini 19. stoljeća svjedoči i činjenica da je u oba svoja saborska mandata izabran u odbore koji su trebali pripremiti sve potrebne zakonske akte za osnivanje temeljnih nacionalnih znanstvenih, obrazovnih i kulturnih institucija – jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, jugoslavenskog sveučilišta, narodnoga kazališta i narodnog muzeja – te da je izabran u odbor za izbor članova akademije te u upravni odbor narodnoga kazališta. Znanstveni odbor za jugoslavensku akademiju na Saboru 1861., u kojem je aktivnu ulogu imao Adolfo Veber, donio je brojne zakonske osnove o ustroju različitih znanstvenih, prosvjetnih i kulturnih institucija te predstavke kojima se tražila potvrda odnosnih saborskih zaključaka: Osnovu pravila jugoslavenske akademije,¹¹⁷ Osnovu zakonskog članka o jugoslavenskom kazalištu trojedne kraljevine,¹¹⁸ Zakonsku osnovu o utemeljenju jugoslavenske akademije,¹¹⁹ Osnovu pravila o ustrojstvu narodnog muzeja u Zagrebu,¹²⁰ Izvješće o uređenju gimnazija u Trojednoj Kraljevini,¹²¹ Izvješće i osnovu za narodne početne učione i učiteljišta u trojednoj kraljevini,¹²² Izvješće o zakonskoj osnovi o realkama, trgovačko-obrtničkim učionama i uredjenju zavoda

¹¹⁵ *Dnevnik Sabora 1865.–1867.*, 632–633, 639. Taj je govor tiskan i u *Djelima Adolfa Vebera*, sv. V., 312–316. Njegovi se argumenti očito nisu jače dojmili saborskih zastupnika i većinom glasova prihvaćen je prijedlog odbora da se sveučilište smjesti u tadašnju akademičku zgradu, gimnazija da se privremeno smjesti u zgradu zemaljske bolnice dok se ne bude mogla premjestiti u staru zgradu gradske vijećnice. *Dnevnik Sabora 1865.–1867.*, 642.

¹¹⁶ *Dnevnik Sabora 1865.–1867.*, 290–291. Tijesnom većinom taj je prijedlog odbačen. *Isto*, 295.

¹¹⁷ *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 10. Uz neznatne promjene usvojena je kao zaključak br. XLVIII., *Spisi saborski 1861.*, sv. I., 44–52.

¹¹⁸ *Dnevnik Sabora 1861.*, 698.

¹¹⁹ *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 149. Uz neznatne promjene prihvaćena kao zakonski članak LXXXIV., *Spisi saborski 1861.*, sv. I., 87–101.

¹²⁰ *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 155. S neznatnim promjenama prihvaćena kao članak LXXXV., *Spisi saborski 1861.*, sv. I., 101–102.

¹²¹ *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 165. Uz određene promjene prihvaćena kao članak LXXXIX., *Spisi saborski 1861.*, sv. I., 104–111.

¹²² *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 181. S određenim promjenama prihvaćeno kao zakonski članak XCIV., *Spisi saborski 1861.*, sv. I., 113–117.

za učiteljske kandidate na nižim realkama,¹²³ Izvješće o oživljenju sveučilišta jugoslavenskog i o ustroju veterinarskog i primaljskog zavoda;¹²⁴ Predstavku za potvrdu pravila jugoslavenske akademije,¹²⁵ Predstavku za potvrdu zakonskog članka o jugoslavenskom sveučilištu,¹²⁶ Predstavku za potvrdu zakonskog članka o realkama,¹²⁷ Predstavku za potvrdu zakonskog članka o početnim učionama,¹²⁸ Saborsku predstavku o potvrdi zakonskoga članka o utemeljenju narodnog jugoslavenskog kazališta¹²⁹ i Predstavku za potvrdu pravila i ustroja narodnog muzeja.¹³⁰ Opsežna aktivnost Sabora na rješavanju prosvjetnih i kulturnih pitanja, koju su pripremali spomenuti odbori, svjedoči o svijesti hrvatske političke i intelektualne elite, kojoj je pripadao i Adolfo Veber, o velikoj važnosti obrazovanja i kulture u napretku i razvoju naroda.

Tijekom rasprave o uređenju Sabora Veber je podržao ideju o smanjenju broja virilnih članova Sabora, ali je zagovarao da se dijecezanskim biskupima ostavi virilno pravo sudjelovanja u radu Hrvatskoga sabora. Svoj je prijedlog obrazložio velikim povjerenjem koje biskupi uživaju u narodu, istaknuo je velike zasluge svećenstva općenito, a napose biskupa u uklanjanju siromaštva, podupiranju kulturnih institucija i sl. Predložio je da se, ako je to nužno radi smanjenja troškova, smanji broj virilnih članova iz redova velikaša, »jer velikaši naši, odkada barem ja živim, vrlo su malo doprineli k unutarnjem razvitku našega naroda«. ¹³¹ Založio se za to da se prioru vranskom ostavi virilno mjesto u Saboru. On je obrazovan čovjek, nije u državnoj službi, nego je kao velikaš i biskup neovisan i samostalan u djelovanju. Osim toga, smatra da je ukidanjem prava glasa kaptola u Saboru konzervativni element dovoljno oslabljen i da preko virilnih članova taj element ne može steći prevagu u Saboru, a odbija i tezu da crkveno zvanje priječi razvoj slobodoumnih načela.¹³²

O Veberovoj samostalnosti u političkom djelovanju u odnosu na državne institucije, bez obzira na to što je i sam kao ravnatelj zagrebačke gimnazije bio razmjerno važan djelatnik u državnoj službi, svjedoči činjenica da je u Saboru oštro osudio naredbu Financijskoga ravnateljstva za Hrvatsku prema kojoj financijski organi trebaju nadzirati ponašanje puka. Oni su višim instancama poslali tražena izvješća. Osudio je to neustavno ponašanje i predložio da se kralju podnese predstavka kojom će se protestirati protiv takva neustavna djelovanja državnih organa.¹³³ Sabor je zaključio da će pozvati bana da od vladara ishodi ukidanje te odredbe.¹³⁴

¹²³ *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 217, prihvaćeno kao članak XCVIII., *Spisi saborski 1861.*, sv. I., 118–128.

¹²⁴ *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 225–235.

¹²⁵ *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 10.

¹²⁶ *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 150–151.

¹²⁷ *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 217–218.

¹²⁸ *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 181–182.

¹²⁹ *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 106.

¹³⁰ *Spisi saborski 1861.*, sv. III., 155.

¹³¹ *Dnevnik Sabora 1865.-1867.*, 278–279. Taj je govor tiskan kao »Mnjenje o pravu siela i glasa biskupah i velikašah na Hrvat. saboru«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. VIII., 119–121.

¹³² *Dnevnik Sabora 1865.-1867.*, 607–608, »Mnjenje o pravu siela i glasa biskupah i velikašah na Hrvat. saboru«, *Djela Adolfa Vebera*, sv. VIII., 122–123.

¹³³ *Dnevnik Sabora 1861.*, 158.

¹³⁴ *Dnevnik Sabora 1861.*, 168.

Od pitanja vezanih uz kulturu na dnevnom redu saborskih rasprava u šezdesetim godinama 19. stoljeća bilo je pitanje naziva službenog jezika u Trojednoj Kraljevini, utemeljenje važnih nacionalnih kulturnih institucija poput narodnog kazališta i narodnog muzeja. Veber o tim važnim kulturnim institucijama nije govorio u specijalnoj debati u Saboru, nego u odborima koji su trebali pripremiti osnove za raspravu o tim pitanjima, ali ti govori nisu tiskani u *Dnevniku Sabora*. Ako se može suditi posredno na temelju analogije, odnosno aktivnosti Adolfa Vebera u saborskim raspravama o pitanjima za koja se smatrao kompetentnim raspravljati o njima, mogli bismo pretpostaviti da je Adolfo Veber i u tim odborima imao aktivnu ulogu. O njegovu ugledu u onodobnim kulturnim i intelektualnim krugovima Hrvatske posredno svjedoči činjenica da je izabran u odbore koji su Saboru trebali predložiti ustroj spomenutih temeljnih nacionalnih kulturnih institucija te u odbor za upravljanje narodnim kazalištem.¹³⁵

Govoreći o formulaciji naziva narodnog jezika u Hrvatskoj, Veber je radi ostvarenja sloge predložio da se jezik nazove »jugoslavjanski ili slavjanski«. Svoj je prijedlog argumentirao odbijanjem Slavonaca i Srba da prihvate hrvatsko ime te odbijanjem Hrvata da prihvate slavonsko ime narodnog jezika.¹³⁶ Na pitanje naziva narodnoga jezika u Trojednoj Kraljevini nadovezalo se pitanje zakonskog reguliranja položaja i uloge hrvatskoga jezika u Dalmaciji. Veber se založio za poštivanje načela da je službeni jezik onaj jezik kojim govori većina stanovništva na određenom teritoriju. U Dalmaciji i Rijeci većina stanovnika su Hrvati i Srbi (prema Veberu »naš narod«). Zbog toga se on protivi zakonskom ograničavanju hrvatskoga jezika u Dalmaciji i Rijeci na način da se talijanski jezik proglašuje poslovnim jezikom. Umjesto toga, potaknut praktičnim razlozima, drži da se u zakonu mogu dopustiti iznimke kao što je uporaba talijanskog jezika u tim dijelovima Hrvatske dok je to potrebno.¹³⁷

U svome političkom djelovanju u Hrvatskom saboru Adolfo Veber iskazivao je veće zanimanje za prosvjetno-kulturna pitanja, bliska njegovu profesionalnom usmjerenju, a angažirao se i u raspravama o rješavanju tada aktualnih državnopravnih pitanja – teritorijalne cjelovitosti Trojedne Kraljevine, njezina državnopravnog odnosa prema Ugarskoj, unutarnjeg ustroja Habsburške Monarhije i s tim povezanog pitanja participiranja Trojedne Kraljevine u Carevinskom vijeću. U svojim izlaganjima u Saboru Veber se u rješavanju različitih pitanja koristio logičkom analizom iz različitih aspekata i argumentima razuma, a temeljno mu je polazište bila dobrobit i korist naroda Trojedne Kraljevine. Nastupao je kao realan političar, racionalno je pristupao problemima i nastojao je pridonijeti usmjeravanju hrvatske politike u smjeru stvaranja realne i ostvarive politike, a ne idealističke i neostvarive politike.

¹³⁵ *Našastari Sabora 1861.*, 661, 703; Osnova zakonskog članka o jugoslavenskom kazalištu trojedne kraljevine, *Dnevnik Sabora 1861.*, 698. (Popis priloga naveden je u *Našastarima Sabora 1861.*, IV. Iskaz priloga k stenografičkim zapisnikom sabora za god. 1861., br. 221., str. 790); Osnova pravila narodnog muzeja s neznatnim izmjenama usvojena je kao čl. LXXXV. O pravilih i ustrojstvu narodnoga muzeja u Zagrebu, *Spisi saborski 1861.*, sv. I., Zagreb, 1862., 101–102; *Našastari Sabora 1865.–1867.*, 85.

¹³⁶ *Dnevnik Sabora 1861.*, Zagreb, 1862., 618.

¹³⁷ *Dnevnik Sabora 1861.*, 620.

V. Zaključak

U svojim novinskim člancima Adolfo Veber Tkalčević iskazao je vlastita djelomice umjeren liberalna shvaćanja, zalagao se za parlamentarizam, ostvarenje ustavne monarhije, ukidanje staleških barijera i jednakost svih društvenih slojeva pred zakonom, javnost u radu političkih, upravnih, sudskih, ali i vjerskih institucija te za ostvarenje građanskih prava i sloboda. No u nekim drugim pitanjima, primjerice u pitanju odnosa između Crkve i države, zatim u odnosima između spolova, u društvenoj komunikaciji i sl. zastupao je konzervativna shvaćanja. To je vidljivo iz analize njegovih drugih članaka, osobito onih koji tematiziraju razvoj narodnosti i ulogu kazališta u nacionalnom životu. U svome političkom radu kao saborski zastupnik nastupao je samostalno i u skladu s vlastitim uvjerenjima, neovisno o tome što je kao gimnazijski ravnatelj bio u državnoj službi. U raspravama o tada aktualnim državnopravnim pitanjima zastupao je načelo pragmatične, ali legitimističke i realne politike, vodeći računa o konstelaciji političkih snaga u cijeloj Monarhiji. Takva je politika Trojednoj Kraljevini trebala osigurati autonomiju u odnosu na Ugarsku te teritorijalnu cjelovitost. S obzirom na unutarnje uređenje Habsburške Monarhije protivio se politici centralizacije i dualizma i zagovarao je preuređenje zajedničke države na federalističkim osnovama na temelju sporazuma svih zemalja Monarhije i krune uz priznanje zajedničkih poslova koje bi obavljali izabrani parlament i njemu odgovorna vlada. Zalagao se za ostvarivanje sporazuma s Ugarskom o neriješenim državnopravnim odnosima, ali uz uvjet da Ugarska prizna autonomiju i teritorijalnu cjelovitost Trojedne Kraljevine. Taj je sporazum trebao prethoditi sporazumu s vladarom o unutarnjem uređenju zajedničke države. No ako Trojedna Kraljevina ne uspije postići sporazum s Ugarskom, zagovarao je politiku Samostalne narodne stranke, koja je predviđala mogućnost samostalnog dogovaranja Hrvatske s vladarom. No polarizacija u Hrvatskom saboru, nesklonost Ugarskog sabora na pronalaženje kompromisnoga rješenja spornih pitanja s Hrvatskom te dinamične promjene političkih odnosa na razini cijele Monarhije u kombinaciji s vanjskopolitičkim okolnostima onemogućili su izravan sporazum hrvatskih političkih čimbenika s vladarom i ostvarivanje temeljnih ciljeva hrvatske politike, od kojih je na unutarnjem planu jedan od najvažnijih bio ostvarenje teritorijalne cjelovitosti Trojedne Kraljevine. Druga važna posljedica promijenjenog odnosa političkih snaga u Monarhiji bila je realizacija izravnog sporazuma Nijemaca i Mađara na štetu ostalih naroda u zajedničkoj državi i sklapanje Austro-ugarske nagodbe 1867. Razočaran neuspjehom hrvatske politike, Adolfo Veber definitivno se povukao iz političkog života nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe.

Summary

A SKETCH FOR THE PORTRAIT OF ADOLF VEBER TKALČEVIĆ (ON THE OCCASION OF 120TH ANNIVERSARY OF DEATH)

Adolfo Veber Tkalčević (1825-1889) clergyman in the diocese of Zagreb at his time was also a great linguist, writer, publicist, educator and politician. In this article author delivers a brief review of his linguistic and literary career and analyses in detail his political and journalistic activities. Part of his articles are marked by a moderately liberal point of view since he advocated parliamentarism, constitutional monarchy, egalitarianism of all social strata regarding the law, publicity of work within all political, administrative, juridical and religious institution, as well as promotion of civil rights and freedom. Still, regarding the relationship between Church and state, as well as regarding the relationship between sexes and concerning the social communications Tkalčević remained quite conservative. The aforementioned political and ideological orientation was quite notable also in his political activities. For two mandates Veber was a member of the Croatian parliament and he actively participated in discussions regarding the state and legal affairs, as well as concerning the organization of some educational, scientific and cultural institutions. Moreover, he tried to view contemporary political situation in Croatia in the context of the political, cultural and economic circumstances of the entire Hapsburg Monarchy, and in that way he contributed to shaping of a realistic Croatian policy. Thus, he repeatedly suggested a certain caution regarding the negotiations with Hungarians and Austrian Germans, and his fundamental principle was preservation of autonomy and protection of territorial integrity of the Tripartite Kingdom, as well as custody of all the Croatian interests together with the interests of other Slavic nations. Therefore, Veber supported idea of reorganization of the Hapsburg Monarchy into a federation of peer nations. By the same token, he opposed decision of sending Croatian representatives to the Imperial Council in 1861, as long as this institution was not organized as elective representative body of all the nations within Monarchy and without German superiority.

KEY WORDS: *Adolfo Veber Tkalčević, 19th century, clergyman, linguist, writer, publicist, politician, educator, Croatian parliament 1861 and 1865-1867*